

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 19 listopada 2024 r.

Poz. 9284

UCHWAŁA NR VII/49/2024 RADY MIEJSKIEJ W KRZYŻU WIELKOPOLSKIM

z dnia 29 października 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miejska w Krzyżu Wielkopolskim uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027”, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Krzyża Wielkopolskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej
(-) Ryszard Majer

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma z dnia 03.11.2023r. nr WWKZ
5120.10699.2.2023

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
mgr Jolanta Goszczyńska
podpis elektroniczny

Krzyż Wielkopolski 2023

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Zamawiający:

Gmina Krzyż Wielkopolski
ul. Wojska Polskiego 14
64 - 761 Krzyż Wielkopolski

Wykonawca:

Westmor Consulting Urszula Wódkowska
Biuro: ul. Królewiecka 27, 87-800 Włocławek
Siedziba: ul. 1 Maja 1A, 87-704 Bądkowo

Zespół autorów pod kierownictwem Karoliny Drzewieckiej –
Kierownika Projektu:

Joanna Kaszubska – Konsultant
Martyna Ciska – Analityk Stażysta

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Spis treści

Spis treści.....	3
1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami.....	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	8
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	9
4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	10
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy (analiza dokumentów programowych Gminy).....	18
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy.....	30
5.2.1. Zarys historii obszaru Gminy.....	30
5.2.2. Krajobraz kulturowy.....	34
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	37
5.2.4. Zabytki ruchome.....	38
5.2.5. Zabytki archeologiczne.....	38
5.2.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.....	40
5.2.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej.....	40
5.2.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne).....	40
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	42
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne.....	42
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	43
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	49
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy.....	52
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń.....	69
7. Założenia programowe.....	70
7.1. Priorytety programu opieki nad zabytkami.....	70
7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.....	70
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	73
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	73
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	75
11. Załączniki.....	77
Załącznik nr 1. Wykaz kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu Miasta i Gminy Krzyż Wielkopolski.....	78
Spis tabel, rysunków.....	123

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe stanowi dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, a także dorobek czasów współczesnych. Jest to wartość materialna i niematerialna określająca nasze pochodzenie i kulturę. Na dorobek ten składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak również wytwory i osiągnięcia cywilizacyjne ludzkości, m.in. w zakresie nauki, sztuki, architektury czy techniki. Elementem dziedzictwa kulturowego są zabytki, w tym: zabytki ruchome, zabytki nieruchome oraz zabytki archeologiczne. Są one nie tylko cennym źródłem informacji nt. życia naszych przodków, ale również ważnym elementem rozwoju społeczno-gospodarczego, bowiem bogate i różnorodne dziedzictwo kulturowe stanowi, istotną dla rozwoju lokalnych samorządów, atrakcję turystyczną. Dziedzictwo kulturowe jest zatem fundamentem tożsamości danej społeczności, dlatego ważna jest jego ochrona w celu zachowania tego dorobku dla przyszłych pokoleń.

Obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przyjęty w formie uchwały program stanowi element polityki samorządowej i służy podejmowaniu działań w zakresie inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także promowania dziedzictwa kulturowego. Powinien być narzędziem mającym na celu eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego, jak również wykorzystanie dorobku kulturowego na cele społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Głównym odbiorcą programu jest lokalna społeczność, w tym właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, ale także wszyscy mieszkańcy danej jednostki samorządu terytorialnego, którzy poprzez swoją działalność, wpływają na zachowanie i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego danego obszaru.

Celem opracowania **Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027** jest dążenie do poprawy stanu zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego, a przez to zachowanie piękna krajobrazu kulturowego. Program ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe Gminy Krzyż Wielkopolski. Wskazane w Programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Głównymi odbiorcami niniejszego dokumentu są mieszkańcy Gminy, którzy bezpośrednio odczuwają efekty jego wdrażania. Poprzez działania edukacyjne, realizacja Programu może budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości oraz zacieśnia procesy integracyjne w społeczności lokalnej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Reasumując, przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych Gminy Krzyż Wielkopolski, a celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i opracowania programu opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 ze zm.). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów przez samorzady, zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. W myśl art. 87 ustawy, programy opieki nad zabytkami opracowywane są na 4 lata i mają na celu w szczególności:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Poprzednim programem realizowanym przez Gminę Krzyż Wielkopolski był Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2020 – 2023, przyjęty uchwałą nr XIX/198/2020 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 25 czerwca 2020 r.

W ramach ww. Programu wyznaczono następujące priorytety, kierunki działań oraz zadania:

- **Priorytet I.** Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego,
  - Kierunek działań: Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania:
    - Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych.
    - Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków.
    - Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy).
  - Kierunek działań: Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:
    - Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp.
    - Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych.
    - Umieszczanie tablic informacyjnych na zabytkach.
  - Kierunek działań: Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
    - Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną.
    - Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.
- **Priorytet II.** Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego,
  - Kierunek działań: Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego:
    - Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- **Priorytet III.** Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:
- Kierunek działań: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym:
    - Udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej Gminy.
    - Utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego.
    - Opracowanie mapy zabytków znajdujących się na terenie gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego.
  - Kierunek działań: Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym:
    - Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego.
    - Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych.
  - Kierunek działań: Specjalistyczne rozpoznawanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym:
    - Weryfikacja obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków pod kątem zgodności ze stanem faktycznym.
    - Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów wpisanych do ewidencji zabytków.
  - Kierunek działań: Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej:
    - Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego.
    - Tworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.

Pod koniec 2012 r. wykonano gminną ewidencję zabytków. Od czasu przyjęcia dotychczasowego Programu nastąpiły wyłączenia obiektów zabytkowych z ewidencji zabytków:

1. Dom nr 29 – Łokacz Wielki położony na działce ewidencyjnej 67/2 obręb Łokacz Wielki,
2. Stodoła z zagrody nr 60 w miejscowości Huta Szklana na działce ewidencyjnej nr 438 obręb Huta Szklana.

W ramach poprzedniego Programu w 2022 r. przeprowadzony został remont kościoła p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Krzyżu Wielkopolskim.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki w Polsce objęte zostały ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Art. 5 Konstytucji RP brzmi: *„Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”*. Zaś w art. 6 ust. 1 Konstytucji RP czytamy: *„Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”*. Natomiast art. 86 Konstytucji RP wskazuje, że *„każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie”*.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest wspomniana ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2022 poz. 840 ze zm.). Ustawa określa m.in. przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi. Zgodnie z art. 3 ww. ustawy zabytek to *„nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”*. Zabytki dzielą się na trzy zasadnicze grupy:

- zabytki nieruchome – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości;
- zabytki ruchome – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych;
- zabytki archeologiczne – zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożone z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Zadania publiczne o charakterze ponadgminnym określa ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2023 poz. 40 ze zm.).

Z punktu widzenia niniejszego opracowania istotne jest uwzględnienie innych uregulowań prawnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, które znajdują się w wielu obowiązujących ustawach, w tym w:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2023 poz. 977),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2023 poz. 682 ze zm.),

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2022 poz. 2556 ze zm.),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2022 poz. 916 ze zm.),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2023 poz. 344),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2020 poz. 194),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2023 poz. 571).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164 ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 ustanowiony został uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P. 2022 poz. 998).

Jego celem jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami, poprzez realizację trzech celów szczegółowych, podzielonych na następujące kierunki działań:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Cele Gminy Krzyż Wielkopolski w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są spójne z celami na szczeblu krajowym i wpisują się przede wszystkim w cel strategiczny 2 i 3 oraz wzmacniają realizację kierunków działań w nich zawartych.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia "Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030"

Głównym celem Strategii jest *wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków*. Realizacja celu głównego będzie odbywała się poprzez następujące cele szczegółowe oraz priorytety:

Cel szczegółowy 1 – Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.

- Priorytet 1.1. Usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami,
- Priorytet 1.2. Rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.

Cel szczegółowy 2 – Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.

- Priorytet 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- Priorytet 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- Priorytet 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- Priorytet 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- Priorytet 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Cel szczegółowy 3 – Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

- Priorytet 3.1. Wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju,
- Priorytet 3.2. Rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych,
- Priorytet 3.3. Wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

Założenia niniejszego Programu wpisują się w cele i założenia przyjęte w Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030, głównie poprzez realizację celu szczegółowego 2.

4.2. Relacje programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu**Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030**

Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku została uchwalona przez Sejmiku Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Cele Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2030 roku:

1. Wzrost gospodarczy Wielkopolski bazujący na wiedzy swoich mieszkańców.
  - 1.1. Zwiększenie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu.
  - 1.2. Wzrost aktywności zawodowej i utrzymanie wysokiej jakości zatrudnienia.
  - 1.3. Wzrost i poprawa wykorzystania kapitału ludzkiego na rynku pracy.
2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu:
  - 2.1. Rozwój Wielkopolski świadomy demograficznie.
  - 2.2. Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniom.
  - 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu.
3. Rozwój infrastruktury z poszanowaniem środowiska przyrodniczego Wielkopolski.
  - 3.1. Poprawa dostępności i spójności komunikacyjnej województwa.
  - 3.2. Poprawa stanu oraz ochrona środowiska przyrodniczego Wielkopolski.
  - 3.3. Zwiększenie bezpieczeństwa i efektywności energetycznej.
4. Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem.
  - 4.1. Rozwój zdolności zarządczych i świadczenia usług.
  - 4.2. Wzmocnienie mechanizmów koordynacji i rozwoju.

Założenia zawarte w niniejszym Programie są spójne i wpisują się w cele strategiczne zawarte w Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego. Przede wszystkim są zgodne z **celem strategicznym 2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu**, w ramach którego wyznaczono cel operacyjny 2.3.: Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu. Tożsamość regionalna, otwartość na inne kultury oraz tolerancja jest jednym z fundamentów kapitału społecznego, dlatego też jest ważnym czynnikiem kształtowania konkurencyjności regionu. W ramach rozwoju kapitału społecznego i kulturowego regionu obrano następujące, możliwe do realizacji, kierunki działań:

- Kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym rozwój innowacji społecznych.
- Wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury.
- Rozwój przemysłu czasu wolnego.

Ponadto, działania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego województwa przedstawiono w ramach celu strategicznego 4 Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem, a dokładnie poprzez wyznaczenie celu operacyjnego 4.2. Wzmocnienie mechanizmów koordynacji i rozwoju. Cel ten realizowany jest głównie poprzez:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- Wzmacnianie instrumentów programowych i doskonalenie systemów wdrażania.
- Rozwój instrumentów terytorialnych.
- Budowanie pozytywnego wizerunku oraz umacnianie rangi i rozwijanie współpracy regionu na arenie międzynarodowej.

Należy zatem wskazać, że cele strategiczne i kierunki działań uwzględniają potrzebę wsparcia ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego na terenie województwa wielkopolskiego, przez co założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski są spójne z planami strategicznymi na szczeblu wojewódzkim.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego 2020+

Przedmiotowy dokument został przyjęty uchwałą nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa stanowi podstawowe narzędzie do kształtowania przez samorząd wojewódzki regionalnej polityki przestrzennej.

Województwo wielkopolskie charakteryzuje się występowaniem licznych obszarów i obiektów zabytkowych, dlatego istotnym aspektem działań jest ich zachowanie oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich obrębie. Dotyczy to zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych. W ramach Planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, dla realizacji celu w zakresie ochrony potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji, określono szereg kierunków zagospodarowania przestrzennego województwa oraz działań, w tym:

- Wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej.
  - Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego.
  - Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego .
  - Poprawę jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu.
  - Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej.
- Rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji.
  - Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki.
  - Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.
  - Rozwój turystyki kwalifikowanej: rowerowej, konnej, kajakowej, pieszej i aeroturystyki o znaczeniu krajowym i regionalnym.
  - Rozwój turystyki wypoczynkowej o znaczeniu krajowym i regionalnym.
  - Rozwój turystyki biznesowej o znaczeniu krajowym i regionalnym.
  - Poprawę obsługi ruchu turystycznego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Biorąc powyższe pod uwagę, plany Gminy Krzyż Wielkopolski związane z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego są spójne z celami polityki przestrzennej województwa wielkopolskiego.

Program opieki nad zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024

Dokument został przyjęty uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. Jego realizacja przyczyni się do poprawy stanu zachowania zabytków i wzmocnienia tożsamości lokalnej i rozwoju społeczeństwa województwa wielkopolskiego. Głównym zamierzeniem programu na szczeblu wojewódzkim jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. W Programie zostały określone następujące cele i zadania:

Cel 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego:

- Kierunek działania 1: Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
- Kierunek działania 2: Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych.
- Kierunek działania 3: Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Kierunek działania 4: Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego:

- Kierunek działania 1: Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
- Kierunek działania 2: Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
- Kierunek działania 3: Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- Zadanie 1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystywania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
- Zadanie 2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
- Zadanie 3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

Cel 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- Zadanie 1. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze.
- Zadanie 2. Włączenie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:

- Zadanie 1. Udostępnianie obiektów zabytkowych.
- Zadanie 2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

Celem polityki Samorządu Województwa Wielkopolskiego w sferze ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego jest powiązanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionu i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa, co ma wspomóc ochronę materialnych i niematerialnych zasobów kultury. Ważne jest także powiązanie działań lokalnych z planami strategicznymi województwa, stąd działania Gminy Krzyż Wielkopolski uwzględniają plany Samorządu Województwa Wielkopolskiego dotyczące ochrony obiektów zabytkowych i elementów dziedzictwa kulturowego regionu. Jednocześnie działania te są spójne, dlatego założenia na szczeblu gminnym są skorelowane z wojewódzkimi działaniami.

Audyt Krajobrazowy Województwa Wielkopolskiego

Audyt został przyjęty uchwałą nr LI/1000/23 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 marca 2023 r. Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Należy pamiętać, że obok zasobów przyrodniczych elementem wyróżniającym się i mającym wpływ na charakter krajobrazu jest dziedzictwo kulturowe, będące obrazem historii rozwoju przestrzennego regionu.

W Audycie Krajobrazowym wskazano propozycje (rekomendacje) obszarów, które powinny zostać objęte formami ochrony zabytków oraz propozycje zmian granic istniejących form ochrony, przy czym na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski nie wyznaczono takich obszarów.

Ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego pozwala zachować unikalność krajobrazową, co sprawia, że dany region wyróżnia się na tle innych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Strategia Rozwoju Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego na lata 2021-2030

Strategia została przyjęta uchwałą nr XXXIII/209/2021 Rady Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego z dnia 30 listopada 2021 r. Wizja Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego określona w Strategii brzmi: *Powiat z przestrzenią dostosowaną do oczekiwań społecznych, wyposażony w niezbędną infrastrukturę, charakteryzujący się zrównoważonym rozwojem społeczno-ekonomicznym, osiągniętym dzięki optymalnemu wykorzystaniu zasobów społecznych, gospodarczych, kulturowych i przyrodniczo-krajobrazowych, a przez to zapewniający pracę oraz wzrost poziomu i jakości życia mieszkańcom. W celu realizacji wizji zostały wyznaczone następujące cele strategiczne oraz służące ich osiągnięciu cele szczegółowe:*

1. Poprawa stanu i rozwój infrastruktury drogowej Powiatu.
  - 1.1. Modernizacja sieci drogowej.
  - 1.2. Poprawa stanu technicznego i jakości pracy służby drogowej.
  - 1.3. Rozwój komunikacji publicznej.
2. Przygotowanie absolwentów szkół powiatowych do startu na rynku pracy.
  - 2.1. Poprawa stanu bazy oświatowej.
  - 2.2. Zapewnienie wsparcia uczniom placówek powiatowych.
  - 2.3. Lepsze dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy.
  - 2.4. Poprawa efektywności kosztowej i organizacyjnej oświaty.
3. Wsparcie najbardziej potrzebujących mieszkańców Powiatu.
  - 3.1. Realizacja zapisów powiatowych programów, dotyczących pomocy społecznej.
  - 3.2. Poprawa stanu bazy lokalowej pomocy społecznej.
4. Poprawa stanu zdrowia mieszkańców.
  - 4.1. Poprawa jakości i zwiększenie ofert świadczonych przez Szpitale Powiatowe.
  - 4.2. Promocja zdrowego stylu życia.
  - 4.3. Przeciwdziałanie uzależnieniom.
5. Skuteczne przeciwdziałanie bezrobociu.
  - 5.1. Realizacja zadań publicznych służb zatrudnienia.
  - 5.2. Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości.
6. Zapewnienie wysokiego bezpieczeństwa publicznego na terenie Powiatu.
  - 6.1. Zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa na terenie Powiatu.
7. Rozwój oferty spędzania wolnego czasu oraz integracja społeczności Powiatu.
  - 7.1. Rozwój oferty spędzania wolnego czasu.
  - 7.2. Wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.
8. Sprawna organizacja i zarządzanie Powiatem.
  - 8.1. Integracyjna i inspiracyjna rola Powiatu w ramach współpracy z gminami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

8.2. Poprawa warunków i organizacji pracy Starostwa i jednostek Powiatu.

Strategia Powiatu porusza zagadnienia związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego i historycznego w celu zwiększenia atrakcyjności regionu, realizacja działań edukacyjnych i promocyjnych, wspieranie opieki nad zabytkami kultury i historii oraz ich promocja to przykłady działań strategicznych Powiatu dla osiągnięcia celu szczegółowego nr 7.1. Rozwój oferty spędzania wolnego czasu.

Dziedzictwo kulturowe jest świadectwem narodowej historii i lokalnej tożsamości, w związku z czym powinno być zachowane dla przyszłych pokoleń, ale także efektywnie wykorzystywane w przyszłości. Zachowanie tej spuścizny poprzez ochronę, ulepszanie, a także kształtowanie krajobrazu kulturowego, jest obowiązkiem wszystkich samorządów, w tych całych społeczności. Na szczeblu gminnym realizowane jest m.in. poprzez gminne programy opieki nad zabytkami, zatem opracowanie, a następnie wdrożenia założeń przedmiotowego Programu jest spójne z celami strategicznymi powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego.

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego na lata 2021-2024

Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego na lata 2021-2024 został przyjęty uchwałą nr XXVII/182/2021 Rady Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego z dnia 25 maja 2021 r.

Powiat czarnkowsko-trzcianecki charakteryzuje się dużą zasobnością pod względem bogactwa dóbr kultury. Program szczegółowo określa wszystkie zabytki ruchome, nieruchome oraz archeologiczne.

Kierunki działań Programu:

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych będących własnością Powiatu, zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości, a także zapewnienie warunków ich naukowego badania i dokumentowania.
2. Udzielanie na wniosek zainteresowanych podmiotów dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z terenu powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego wpisanych do rejestru zabytków niebędących własnością Powiatu, na podstawie uchwały Nr XI/96/2011 Rady Powiatu Czarnkowsko – Trzcianeckiego z dnia 27 września 2011 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

3. Ustanawianie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.
4. Wydawanie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wywłaszczenie tych obiektów na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt.
5. Umieszczanie przez starostę w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, że obiekt ten podlega ochronie zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.
6. Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych Powiatu oraz o jego walorach turystycznych.
7. Wspieranie na wniosek zainteresowanych podmiotów przedsięwzięć samorządów gminnych związanych z rozwojem infrastruktury turystycznej.
8. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie czarnkowsko-trzcianeckim z uwzględnieniem walorów Doliny Noteci.
9. Coroczna aktualizacja powiatowego planu na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego opracowanego w 2009 r. – na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

W Programie opieki nad zabytkami określono zadania należące z mocy ustawy do obowiązków Powiatu, między innymi opieki nad zabytkami, do których powiat czarnkowsko-trzcianecki posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę Powiatu w dziedzinie opieki nad zabytkami, nie naruszając przy tym kompetencji poszczególnych gmin i praw właścicieli, zatem opracowanie, a następnie wdrożenie założeń przedmiotowego Programu jest spójne z Programem na szczeblu powiatowym.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy (analiza dokumentów programowych Gminy)

Strategia Rozwoju Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2023-2030

Strategia Rozwoju Gminy Krzyż Wielkopolski została przyjęta uchwałą nr LIII/446/2023 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 lutego 2023 r. Wizją Gminy sformułowaną w Strategii jest: *Gmina Krzyż Wielkopolski - atrakcyjna bogactwem natury, miejscem bezpiecznym i przyjaznym dla mieszkańców, turystów i inwestorów*. Realizacja Strategii Rozwoju Gminy opiera się na osiągnięciu następujących celów strategicznych:

1. Atrakcyjna przestrzeń zwiększająca potencjał rozwojowy Gminy.
2. Rozwój gospodarczy wykorzystujący położenie i atrakcyjność turystyczną: krajobrazową, historyczną i archeologiczną Gminy.
3. Aktywne społeczeństwo korzystające z kompleksowej oferty społecznej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027 jest spójny ze Strategią Rozwoju Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2023-2030. Działania z zakresu opieki i ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego gminy wpisują się w cel strategiczny 2, w ramach którego określono cel operacyjny: Wzmocnienie znaczenia turystyki i rekreacji w gospodarce Gminy. Działania, które zostaną zrealizowane w ramach ww. celu, przyczynią się do poprawy sytuacji kulturowej na terenie Gminy. Wpłyne to również na zwiększenie jej atrakcyjności pod względem turystycznym, co jest czynnikiem ożywienia gospodarczego i wzrostu zatrudnienia.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Krzyż Wielkopolski

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uchwalone zostało przez Radę Miejską w Krzyżu Wielkopolskim uchwałą Nr XVII/134/2000 z dnia 30.03.2000 r. (dalej Studium). Dokument określa kierunki działań w zakresie różnych funkcji działalności Gminy, w tym m.in. funkcji społecznych, mieszkaniowych, gospodarczych, a także kulturowych.

W Studium przedstawiono m.in. rys historyczny Gminy wraz z charakterystyką wartości kulturowych. Ponadto uwzględniono uwarunkowania wynikające z cech środowiska kulturowego oraz prawnej ochrony dóbr kultury i zabytków. W dokumencie zaprezentowano tok postępowania w zakresie obiektów, które wpisane są do rejestru zabytków oraz ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Prace remontowe, zmiana funkcji czy przeznaczenia takich obiektów wymaga uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wspomniano również o cennych stanowiskach archeologicznych i ich ochronie.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Krzyż Wielkopolski

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których zawarte zostały ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zapisy dotyczące ochrony terenów i obiektów środowiska kulturowego uwzględniają następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- MPZP „Centrum” w rejonie ulicy Sikorskiego w Krzyżu Wielkopolskim (Uchwała Nr XL/289/98 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 26 lutego 1998 r.),
  - § 3 ust. 2. Na zmianę formy zewnętrznej budynków przy ul. Sikorskiego nr 4 i 5, wymagana jest zgoda Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Kuźnica Żelichowska (Uchwała Nr III/11/98 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 21 grudnia 1998 r.),
  - § 7. Na obszarze objętym zmianą planu wprowadza się obowiązek zgłaszania Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków zamiaru wykonania prac ziemnych.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Kuźnica Żelichowska (Uchwała Nr VI/47/99 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 25 lutego 1999 r.),
  - § 8. Na obszarze objętym zmianą planu wprowadza się obowiązek zgłaszania Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków zamiaru wykonania prac ziemnych.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Przesiecki – osiedle Nowe Osieczno – dla terenu zabudowy rekreacyjnej i mieszkaniowej (Uchwała Nr XIX/148/2000 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 maja 2000 r.),
  - § 8. Rozpoczęcie prac ziemnych związanych z realizacją zabudowy uzależnia się od uzyskania stosownego uzgodnienia od Konserwatora Zabytków Archeologicznych Delegatury w Pile.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski (Uchwała Nr XXX/221/2005 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 3 czerwca 2005 r.),
  - §9. 1. Na obszarze objętym planem ochrona zabytków obejmuje:
    - 1) cmentarze:
      - a) cmentarz ewangelicki z końca XIX w., obecnie komunalny, wpisany do rejestru zabytków, oznaczony na rysunku - ZC1,
      - b) cmentarz katolicki, czynny z poł. XIX w., ujęty w ewidencji dóbr kultury, oznaczony na rysunku - ZC2,
      - c) cmentarz ewangelicko-augsburski z poł. XIX w. nieczynny i cmentarz ewangelicko-augsburski z pocz. XIX w. przykościelny nieczynny, ujęte w ewidencji dóbr kultury, oznaczone na rysunku - ZC3,
    - 2) budynki ujęte w ewidencji dóbr kultury, oznaczone graficznie na rysunku.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- 2. Na czynnym, istniejącym cmentarzu ZC2 ustala się prawo do nasadzenia zieleni, lokalizacji elementów małej architektury oraz parkingu; na pozostałych cmentarzach dopuszcza się lokalizację zieleni i elementów małej architektury.
- 3. Ustanawia się niniejszą uchwałą wskazanie do ochrony konserwatorskiej historycznego układu architektoniczno-urbanistycznego zabudowy wraz z układem ulic na następujących terenach:
  - 1) tereny oznaczone symbolem MW1 przy ul. Wojska Polskiego i ul. Krótkiej,
  - 2) tereny oznaczone symbolem MN1 przy ul. Kościuszki,
- 4. Dla budynków ujętych w ewidencji dóbr kultury oraz budynków na terenach, o których mowa w ust. 3 ustala się:
  - 1) zakaz zmiany formy budynków mieszkalnych, gospodarczych i innych elementów murowanych stanowiących pierzeję ulicy,
  - 2) wskazanie do renowacji zniszczonych fragmentów budynku w formie uzupełnień brakujących elementów detalu architektonicznego mających na celu przywrócenie budynku do stanu pierwotnego,
  - 3) zakaz tynkowania budynków ceglanych,
  - 4) zakaz połowicznego malowania budynków bliźniaczych i używania jaskrawych kolorów na elewacjach,
  - 5) prawo do lokalizacji okien połaciowych na dachach z zakazem realizacji kafrów,
  - 6) zakaz zmiany zasad kompozycji otworów okiennych, w tym również ich wielkości i proporcji,
  - 7) w przypadku wymiany stolarki okiennej obowiązek zachowania historycznych podziałów, a dla otworów okiennych zakończonych łukiem zakaz stosowania uproszczeń w postaci prostego zakończenia stolarki.
- 5. Dla cmentarza wpisanego do rejestru zabytków oraz budynków i cmentarzy objętych ochroną konserwatorską ustala się obowiązek uzgadniania wszelkich prac i remontów z Wojewódzkim Oddziałem Służb Ochrony Zabytków w Poznaniu, Delegatura w Pile,
- 6. Dla wszelkich prac ziemnych ustala się obowiązek uzyskania opinii Konserwatora Zabytków celem określenia stanowisk archeologicznych i ewentualnego ustanowienia przez inwestora nadzoru archeologicznego.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze Miasta Krzyż Wielkopolski i wsi Łokacz Mały (Uchwała Nr XVI/159/2008 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 30 maja 2008 r.),
  - § 7 ust. 1. Na terenie wsi Łokacz Mały występują obiekty zabytkowe objęte ochroną na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego:
    - 1) dom przy ul. Mickiewicza nr 25,
    - 2) dom przy ul. Mickiewicza nr 37.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- 2. Dla obiektów objętych ochroną na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (oznaczonych na rysunku), ustala się:
  - 1) utrzymanie gabarytów i formy istniejących obiektów, w tym zachowanie kompozycji elewacji frontowej, wielkości otworów okiennych i drzwiowych, podziałów stolarki i detalu architektonicznego;
  - 2) przy wymianie stolarki należy odtworzyć jej charakterystyczne cechy;
  - 3) zakaz zmiany formy dachu, w tym kąta pochylenia połaci i rodzaju pokrycia;
  - 4) dopuszcza się zmianę funkcji obiektu i przystosowanie układu funkcjonalnego obiektu do potrzeb użytkownika, pod warunkiem zachowania walorów formy zewnętrznej;
  - 5) prace związane z utrzymaniem obiektu zabytkowego powinny być wykonywane w oparciu o tradycyjne techniki, konstrukcje i materiały;
  - 6) przy rozbudowie obiektu zabytkowego należy zachować jego wysokość, kąt nachylenia połaci dachowej i wysokość kalenicy oraz w elewacji powtórzyć charakterystyczne detale architektoniczne (wielkość otworów okiennych, podziały stolarki itp.).
- 3. W obszarze występowania stanowisk archeologicznych (oznaczonych na rysunku), przed przystąpieniem do prac ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę, należy uzgodnić z wojewódzkim konserwatorem zabytków zakres koniecznych badań archeologicznych obowiązujących inwestora, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ulicy Marchlewskiego (Uchwała Nr XX/193/2008 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 19 listopada 2008 r.),
  - § 6. Na terenie objętym miejscowym planem występuje strefa ochrony stanowisk archeologicznych, w celu ochrony dziedzictwa archeologicznego, przed przystąpieniem do robót ziemnych związanych z inwestycją, ustala się obowiązek zgłaszania prac ziemnych, związanych z zagospodarowaniem lub zabudową terenu – do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu nadzoru archeologicznego, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla działki nr 683 i działki nr 688 w Krzyżu Wielkopolskim (Uchwała Nr XL/372/2010 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 28 września 2010 r.),
  - § 8. Dla ochrony dziedzictwa archeologicznego, na obszarze objętym planem, wymagane jest zgłaszanie prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudową terenu – do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi.

- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla fragmentu wsi Łokacz Wielki dla działki nr 81/2 (Uchwała Nr XL/373/2010 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 28 września 2010 r.),
  - § 8. Dla ochrony dziedzictwa archeologicznego, na obszarze objętym planem, wymagane jest zgłaszanie prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudową terenu – do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Wizany dla działek nr 142/5 i nr 143 (Uchwała Nr VII/66/2011 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 czerwca 2011 r.),
  - § 8 ust. 2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu w oznaczonych na rysunku planu strefach ochrony stanowisk archeologicznych oraz uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych.
- MPZP dla Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ul. Kalinowej i ul. Akacyjowej (Uchwała Nr VII/67/2011 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 czerwca 2011 r.),
  - § 8 ust. 2. Dla ochrony dziedzictwa archeologicznego, na obszarze objętym planem, wymagane jest zgłaszanie prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem lub zabudową terenu – do Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla działki 756 przy ul. Sikorskiego (Uchwała Nr VIII/74/2011 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2011 r.),
  - § 3 ust. 1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia badań archeologicznych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu oraz uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych przed uzyskaniem pozwolenia na budowę.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- 2. Budynek kościoła objęty jest ochroną konserwatorską. Obowiązuje każdorazowo uzgadnianie wszelkich prac z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- § 4 ust. 1. Ustala się następujące cechy elementów zagospodarowania przestrzennego wymagające ochrony.
  - 1) zabytkowy budynek kościoła, oznaczony na rysunku.
  - 2) charakterystyczne cechy zabudowy:
    - a) ceglane elewacje z zachowanym detalem architektonicznym w formie ceglanych gzymsów,
    - b) niska sygnaturka z półkolistą arkadą zamiast wieży,
    - c) otwory okienne zakończone łukiem.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla wsi Łokacz Wielki dla działek nr 44/1, 44/3, części działki 44/4 i części działki 44/2 (Uchwała Nr XIV/154/2012 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 czerwca 2012 r.),
  - § 10. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wymagane jest:
    1. zgodnie z przepisami odrębnymi prowadzenie badań archeologicznych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu;
    2. uzyskanie pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych, przed pozwoleniem na budowę.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Kuźnica Żelichowska działka nr 152 (Uchwała Nr XVI/179/2012 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 26 października 2012 r.),
  - § 9 ust. 1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wymagane jest, zgodnie z przepisami odrębnymi prowadzenie badań archeologicznych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu;
  - § 9 ust. 2. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wymagane jest, zgodnie z przepisami odrębnymi uzyskanie pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie badań archeologicznych, przed pozwoleniem na budowę.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Bielice Nowe (Uchwała Nr XX/238/2013 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 26 czerwca 2013 r.),
  - § 3 ust. 1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek prowadzenia interwencyjnych badań archeologicznych w przypadku podejmowania prac ziemnych, których zakres określi pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz spełnienia warunków zawartych w przepisach o ochronie zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- § 3 ust. 2. Na obszarze objętym planem zlokalizowany jest cmentarz objęty ochroną konserwatorską. Ustala się obowiązek uzgadniania wszelkich prac i remontów z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie Placu Zwycięstwa (Uchwała Nr XXIX/342/2014 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 30 czerwca 2014 r.),
  - § 4 ust. 1. Ustala się następujące elementy zagospodarowania przestrzennego wymagające ochrony budynków objętych ochroną konserwatorską, oznaczonych na rysunku planu:
    - 1) charakterystyczne cechy zabudowy objętej ochroną konserwatorską: bryła budynku, elewacje ceglane, kamienne lub tynkowane z zachowanym detalem architektonicznym;
    - 2) gabaryty budynków, w tym ich wysokość;
    - 3) forma i rodzaj pokrycia dachu;
    - 4) kierunki kalenic głównych połaci dachu;
    - 5) historyczne podziały otworów okiennych i stolarki okiennej.
  - 2. Ustala się następujące elementy zagospodarowania przestrzennego wymagające rewitalizacji lub kształtowania:
    - 1) równowaga poszczególnych elementów krajobrazu, w szczególności wkomponowanie nowej zabudowy w istniejącą zabudowę śródmiejską;
    - 2) dostosowanie nowej zabudowy w sąsiedztwie budynków ujętych w ewidencji konserwatora zabytków do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie:
      - skali, bryły i usytuowania budynku,
      - podziałów architektonicznych,
      - proporcji,
      - powierzchni murów i otworów.
    - 3) forma i rodzaj pokrycia dachu;
    - 4) kierunki kalenic głównych połaci dachu;
    - 5) historyczne podziały otworów okiennych i stolarki okiennej.
  - § 5 ust. 1. Na obszarze objętym planem, zgodnie z ustaleniami niniejszej uchwały, formą ochrony zabytków obejmuje się następujące budynki:
    - 1) nr 18 przy ul. Świerczewskiego (MW/U1);
    - 2) nr 4 przy Placu Zwycięstwa (MW/U2);
    - 3) budynek nr 2/3 przy ul. Staszica (MW/U4);
  - 2. Dla budynków, o których mowa w ust. 1 obowiązują ustalenia według § 4 ust. 1 i 2, w tym postępowanie zgodnie z przepisami o ochronie zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- 3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się postępowanie zgodnie z przepisami o ochronie zabytków.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski w obrębach Lubcz Wielki, Łokacz Wielki i Stefanowo dla przebiegu linii elektroenergetycznej wysokiego napięcia 110 kW (Uchwała Nr V/31/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 1 kwietnia 2015 r.),
  - § 5. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i krajobrazu kulturowego nakazuje się postępować zgodnie z przepisami odrębnymi w przypadku ujawnienia przedmiotu posiadającego cechy zabytku podczas prowadzenia prac budowlanych i ziemnych.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic Staszica i Sikorskiego (Uchwała Nr VI/33/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
  - § 6. Zachować istniejące historyczne parkany na działkach przy ulicy Wojska Polskiego. Na obszarze planu obowiązuje zakaz stosowania prefabrykowanych ogrodzeń betonowych od strony dróg publicznych.
  - § 7 Dla wyznaczonych terenów zabudowy mieszkaniowej, o których mowa w §4 ust. 1 pkt 1, z zachowaniem zapisów § 15, ustala się przeznaczenie oraz zasady kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu:
    - 1) teren zabudowany, oznaczony na rysunku planu symbolem „MW1” - przeznaczony pod zabudowę mieszkaniową wielorodzinną, dla którego ustala się:
      - a) zachowuje się istniejącą zabudowę mieszkaniową, w tym budynki objęte ochroną konserwatorską bez prawa rozbudowy i nadbudowy budynku oraz zmiany formy dachu,
      - b) prawo do przeznaczenia części budynku na cele lokalu użytkowego, jako funkcji uzupełniającej w budynkach mieszkalnych, zakaz wprowadzania przekształceń w elewacjach budynków,
      - c) objąć ochroną prawną budynki gospodarcze należące do najstarszych elementów historycznego zespołu osady kolejowej, z prawem wyburzenia pozostałych,
    - 2) teren zabudowany, oznaczony na rysunku planu symbolem „MW2” - przeznaczony pod zabudowę mieszkaniową wielorodzinną, dla którego ustala się:
      - a) zachowuje się istniejącą zabudowę mieszkaniową, w tym budynki objęte ochroną konserwatorską bez prawa rozbudowy i nadbudowy budynku oraz zmiany formy dachu,
      - b) prawo do rozbudowy budynków gospodarczych o powierzchnię nie większą niż 10% ich istniejącej powierzchni zabudowy, po uzyskaniu zgody konserwatora

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

zabytków, z zachowaniem wysokości oraz kształtu dachu i kąta nachylenia połaci dachowej tych budynków,

- 3) teren zabudowany, oznaczony na rysunku planu symbolem „MW3” - przeznaczony pod zabudowę mieszkaniową wielorodzinną, dla którego ustala się:
  - a) zachowuje się istniejącą zabudowę mieszkaniową, w tym budynki objęte ochroną konserwatorską bez prawa rozbudowy i nadbudowy budynku oraz zmiany formy dachu,
    - § 15 ust. 1. Na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, granicą ochrony konserwatorskiej obejmuje się cały obszar planu.
    - 2. Na obszarze planu ochroną konserwatorską obejmuje się obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, oznaczone graficznie na rysunku planu.
    - 3. Ustala się ochronę parku i budynków będących świadectwem historycznego rozwoju obszaru, oznaczonych graficznie na rysunku planu jako „obiekty objęte ochroną ustaloną planem”.
    - 4. Wykaz obiektów, o których mowa w ust. 2 i 3 podlega bieżącej aktualizacji na podstawie przepisów odrębnych, który każdorazowo należy uwzględnić przy wydawaniu opinii i decyzji administracyjnych.
    - 5. Wykaz, o którym mowa w ust. 4, stanowi załącznik nr 5 do uchwały.
    - 6. Wpis obiektów innych niż wymienione w ust. 4 i 5, nie wymaga zmiany niniejszej uchwały.
    - 7. W obiektach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków prowadzi się ich przebudowę według następujących zasad:
      - 1) w elewacji kontynuuje się rozwiązania właściwe dla specyfiki kompozycji elewacji całego budynku w jej pierwotnej formule, tzn. nawiązuje się do osi symetrii, linii podziałów, rozmieszczenia i proporcji otworów okiennych i drzwiowych, kształtów stolarki, usytuowania i profili gzymsów, formy ryzalitów, nadproży, obramowań okiennych i pozostałych elementów wystroju architektonicznego, a także rozwiązań materiałowych i kolorystycznych;
      - 2) przy usługowym użytkowaniu całego parteru budynku, kompozycję elewacji tworzy się w sposób jednorodny na całej jej szerokości, tzn. przy realizacji kolejnego lokalu usługowego stosuje się rozwiązania architektoniczne już istniejące pod warunkiem, że spełniają one wymagania kompozycyjne. Jednorodność kompozycji dotyczy także sztyldów, które należy traktować jak detal architektoniczny;
      - 3) obowiązuje zachowanie istniejących poziomów nadproży.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- 8. Ustala się dla obiektów objętych ochroną konserwatorską, zakaz instalowania na elewacjach i dachach budynków, eksponowanych od ulicy, urządzeń technicznych i reklamowych.
  - 9. Zakaz, o którym mowa w ust. 8, nie dotyczy szyldów związanych z lokalizacją funkcji usług w obiektach, z zastrzeżeniem ust. 10.
  - 10. Wszelkie zamierzenia i działania inwestycyjne dotyczące obszaru objętego planem wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
  - 11. W zakresie ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego ustala się obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, przed uzyskaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, prac ziemnych związanych z zabudową i zagospodarowaniem terenu w celu ustalenia obowiązującego inwestora zakresu prac archeologicznych.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic A. Mickiewicza i Reymonta (Uchwała Nr VI/34/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
- § 4. ust. 3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego istnieje obowiązek prowadzenia, przy realizacji inwestycji, prac archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie WWKZ, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla działki nr 1090/2 przy ul. Portowej (Uchwała Nr VI/35/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
- § 2 ust. 2 pkt 2). Na obszarze objętym planem, występuje strefa ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych – na całym obszarze działki.
  - § 6 ust. 2. Dla strefy zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych ustala się ochronę konserwatorską na podstawie niniejszej uchwały.
  - § 6 ust. 3. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego istnieje obowiązek prowadzenia podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu badań archeologicznych, zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ulic Marchlewskiego i Kościuszki (Uchwała Nr VI/36/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- § 2 ust. 2. Na całym obszarze objętym planem, występuje strefa ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.
  - § 4 ust. 4. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego istnieje obowiązek prowadzenia, przy realizacji inwestycji, prac archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie WWKZ, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ulic Mickiewicza i Poznańskiej (Uchwała Nr VII/49/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 25 czerwca 2015 r.),
- § 7 ust. 1. Na obszarze objętym planem, zgodnie z ustaleniami niniejszej uchwały, formą ochrony zabytków obejmuje się następujące budynki:
    - 1) budynek usytuowany przy ul. Mickiewicza 28 (teren MNU);
    - 2) budynek usytuowany przy ul. Mickiewicza 29 (teren MNU);
    - 3) budynek usytuowany przy ul. Mickiewicza 31 i 31a (teren MNU).
  - 2. Dla wymienionych budynków w ust. 1, ustala się:
    - 1) zachowanie gabarytów, w tym wysokości budynków oraz nachylenia połaci dachowych;
    - 2) zachowanie formy dachów i pokryć dachów stromych dachówką ceramiczną;
    - 3) zachowanie kształtu wykrojów historycznych otworów okiennych, krzyżowych podziałów stolarek okiennych z zachowaniem ich jednorodności i detalu architektonicznego.
  - 3. Dla wymienionych budynków w ust. 1, objętych ochroną konserwatorską, mają zastosowanie przepisy z zakresu ochrony zabytków oraz Prawa budowlanego.
  - 4. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego istnieje obowiązek prowadzenia przy realizacji inwestycji badań archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie właściwego organu, przed uzyskaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, zgodnie z przepisami z zakresu ochrony zabytków.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic Marchlewskiego i Placu Zwycięstwa (Uchwała Nr XXI/198/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 lutego 2017 r.),
- § 2 ust. 2. Na całym obszarze objętym planem, występuje strefa ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.
  - § 4 ust. 4. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego istnieje obowiązek prowadzenia, przy realizacji inwestycji, prac archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie WWKZ, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla części wsi Łokacz Wielki (Uchwała Nr XXVI/251/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2017 r.),
  - § 5. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu należy przeprowadzić badania archeologiczne. Wobec powyższego zastosowanie mają właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ul. Portowej (Uchwała Nr XXVI/252/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2017 r.),
  - § 5. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego podczas prac ziemnych związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem przedmiotowego terenu należy przeprowadzić badania archeologiczne. Wobec powyższego zastosowanie mają właściwe przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulicy Mickiewicza (Uchwała Nr XXVI/254/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2017 r.),

Wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej uwzględniono w planie miejscowym poprzez określenie w treści planu zasad zabudowy w zakresie skali i bryły architektonicznej budynków w tym kierunku przeważającej kalenicy sprzyjających ochronie dziedzictwa kulturowego i zabytków w postaci zastanego układu ruralistycznego. W ramach procedury planistycznej uwzględniono wnioski i uzgodniono projekt planu miejscowego z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla działki nr 184 w Łokaczu Wielkim (Uchwała Nr XXXIII/325/2018 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 28 czerwca 2018 r.),
  - § 8 ust. 1. W obrębie terenu cmentarza (ZC) wpisanego do rejestru zabytków zagospodarowanie terenu zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony konserwatorskiej.
    - 1) Teren cmentarza znajduje się w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.
    - 2) Na obszarze objętym planem nie występują stanowiska archeologiczne.
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic Jana Pawła II i Wojska Polskiego (Uchwała nr XXX/293/2021 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 27 maja 2021 r.),
  - § 2 ust. 2. Na obszarze objętym planem występują obiekty objęte ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń planu miejscowego, ujęte w gminnej ewidencji zabytków:
    - 1) Dom murowany, lata 20-te XX w., przy ul. Wojska Polskiego nr 12;
    - 2) Dom murowany, lata 1910-20, przy ul. Wojska Polskiego nr 13;
    - 3) Dom murowany, lata 1910-20, przy ul. Wojska Polskiego nr 14, ob. Urząd Miejski.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Gminny Plan Ochrony Zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta i Gminy Krzyż Wielkopolski

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (dalej określany jako Plan ochrony) został przyjęty zarządzeniem Nr 170/2016 Burmistrza Krzyża Wielkopolskiego z dnia 24 sierpnia 2016 r.

W Planie ochrony znajduje się wykaz zabytków nieruchomych podlegających zabezpieczeniu w razie sytuacji kryzysowych lub na wypadek konfliktu zbrojnego, w ramach którego określono m.in. elementy obiektów podlegające zabezpieczeniu i proponowane sposoby zabezpieczenia. Plan ochrony uwzględnia także sposób współdziałania, powiadamiania i łączności, w tym alarmowania na wypadek wystąpienia zagrożenia dla zabytków – stosuje się Procedury Reagowania Kryzysowego oraz Standardowe Procedury Operacyjne, ale również system monitorowania poszczególnych zagrożeń, w tym: zagrożenia powodziowego i meteorologicznego, awarii przemysłowej, zagrożenia będącego powodem wprowadzenia stanu wyjątkowego, zagrożeń będących powodem wprowadzenia stanu wojennego, katastrof w komunikacji, bezpieczeństwa porządku publicznego, środowiska, rozległych pożarów, katastrof budowlanych.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru Gminy

Gmina Krzyż Wielkopolski położona jest w północno-zachodniej części województwa wielkopolskiego, w powiecie czarnkowsko-trzcianeckim. Jej południową granicę stanowi rzeka Noteć, a zachodnią rzeka Drawa i fragment rzeki Płocicznej, mającej ujście w miejscowości Przesieki. Z kolei od wschodu fragment granicy Gminy wyznacza rzeka Modrza.

Jest to gmina miejsko-wiejska, której siedzibą jest miasto Krzyż Wielkopolski. Powierzchnia Gminy obejmuje obszar 174 km². Według danych GUS w 2022 r. zamieszkiwało ją 8 313 mieszkańców, a gęstość zaludnienia wynosiła 47,7 osób/km².

Ze względu na swoje położenie w pobliżu ważnych szlaków komunikacyjnych, Gmina posiada doskonałe możliwości rozwoju. Ponadto charakteryzuje się pięknym krajobrazem, licznymi walorami przyrodniczymi, które sprzyjają rozwojowi turystyki i różnych form wypoczynku. Brak uciążliwego przemysłu, nieskażone lasy, woda i powietrze, niezwykle bogactwo roślin i zwierząt to główne walory tego terenu. Na terenie Gminy znajduje się 18 jezior.

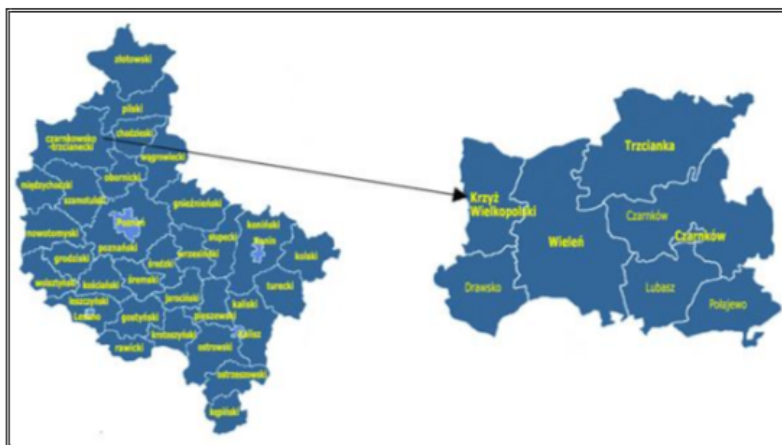
Według podziału fizycznogeograficznego Polski wg Kondrackiego (2002), Gmina leży na styku Kotliny Gorzowskiej (makroregion Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka), która obejmuje południowe tereny Gminy, Równiny Drawskiej (makroregion Pojezierze Południowopomorskie), która zajmuje północno-zachodnią część Gminy oraz Pojezierza

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Waleckiego (makroregion Pojezierze Południowopomorskie), obejmującego północno-wschodnie obszary Gminy.

W skład Gminy wchodzi miasto Krzyż Wielkopolski oraz 11 sołectw: Bielice Nowe, Brzegi, Huta Szklana, Kuźnica Żelichowska, Lubcz Mały, Lubcz Wielki, Łokacz Mały, Łokacz Wielki, Przesieki, Wizany i Żelichowo.

Rysunek 1. Położenie Gminy Krzyż Wielkopolski na tle powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego i województwa wielkopolskiego

Źródło: <http://gminy.pl/>

Znajdowane ślady obecności człowieka w postaci narzędzi z kamienia i poroży jeleni, wskazują, że tereny obecnej Gminy zamieszkiwane były już w okresie mezolitycznym. Byli to ludzie trudniący się zbieractwem, rybołówstwem i myślistwem. Jednak ze względu na niedogodny teren, jakim była gęsta puszcza z licznymi bagnami i trzęsawiskami, obszary te były bardzo słabo zaludnione. Jedynymi miejscami zdatnymi do zamieszkania i uprawy były brzegi Noteci pozbawione gęstej roślinności. Z powodu ówczesnych warunków przyrodniczych i braku odpowiednich narzędzi większe obszary puszczy pozostawały niedostępne dla ludzi.

Na przestrzeni wieków na obszarze obecnej Gminy Krzyż Wielkopolski pojawiło się wiele różnych ludów różniących się od siebie kulturą, językiem i pochodzeniem. Po okresie mezolitycznym około 4 300 lat p.n.e. nastąpiła rewolucja neolityczna, wraz z przybyciem na te tereny ludności rolniczej. Około roku 1 200 p.n.e. pojawiła się kultura łużycka, która trwała aż do około 500 roku p.n.e. W okresie 650-500 lat p.n.e. rozpoczęła się epoka żelaza. Na dzisiejsze tereny Gminy, przybyła wówczas ludność kultury pomorskiej, która przemieszczała się z terenów Pomorza do Wielkopolski.

Od początku naszej ery, aż do IV w. n.e. obszary Gminy znalazły się pod wpływem kultury rzymskiej, dzięki szlakom handlowym, po których podróżowali kupcy rzymscy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

W okresie tym pojawiła się kultura wielbarska, wraz z osadnictwem ludności napływającej z Pomorza Wschodniego do północnej Wielkopolski. Na przełomie III i IV w. przemieściła się ona dalej na południe w stronę Morza Czarnego, a w jej miejsce przybyła ludność kultury przeworskiej, która zanikła ok. VI-VII w. wraz z napływem na dzisiejsze tereny Gminy plemion słowiańskich.

W okresie wczesnośredniowiecznym nastąpił rozwój osadnictwa grodowego, które wpłynęło na kształtowanie się struktur wczesnoplemiennych. Aż do późnego średniowiecza tereny te pokrywała bardzo gęsta puszcza, która utrudniała zakładanie osad i uprawy ziemi. Mimo tych przeszkód do roku 1604 w okolicach dzisiejszego miasta powstały takie osady, jak: Dębogóra, Kuźnica Żelichowska i Lubcz Wielki oraz Lubcz Mały, który założony został w 1654 roku.

Pierwszy większy okres osadnictwa rozpoczął się dopiero na początku XVIII w., kiedy to magnacki ród książęcy Sapiehów herbu Lis, zaczął sprowadzać polskich i zagranicznych osadników w celu zakładania wsi i osad w okolicach obecnego Krzyża Wielkopolskiego. Wtedy to właściciel pobliskiej miejscowości Wieleń, Jan Kazimierz Sapieha, założył wieś u ujścia rzeki Drawy do Noteci o nazwie Oleandry Sapieżyńskie. Jednak, ze względu na trudną nazwę do wymówienia przez cudzoziemskich osadników, nazwa została zmieniona na Łokacz Mały. W I poł. XVIII w., w związku z budową w 1709 r. huty szkła, powstała wieś Huta Szklana. Po I rozbiórce Polski w 1772 r. obszary obecnej Gminy zostały włączone do Królestwa Prus. W końcówce XVIII w. księżna Joanna Sapieżyna, która była właścicielką między innymi Łokacza Małego, sprzedała go i część pozostałych swoich dóbr, w ręce niemieckie.

Historia dzisiejszego Miasta Krzyż Wielkopolski zaczyna się w czerwcu 1848 r., kiedy to rozpoczęto prace przy budowie linii kolejowej z Berlina do Bydgoszczy. Przybył wtedy na tereny obecnej Gminy pierwszy transport fachowych pracowników kolejowych. Wraz z zakończeniem budowy linii kolejowych Poznań – Szczecin (1848 r.) oraz Berlin – Bydgoszcz (1851 r.), odkupiono od chłopów grunty wsi Łokacz Mały leżące przy skrzyżowaniu tych linii i założono osiedle kolejarskie, które stało się węzłem kolejowym. Rozpoczął się wtedy szybki rozwój nie tylko dla miasta, ale również dla okolicznych terenów. Położenie w sąsiedztwie przecinających się ważnych szlaków komunikacyjnych (linii kolejowych) było kołem napędowym rozwoju i postępu terenów Gminy przez następne blisko 150 lat. Był to również ogromny skok cywilizacyjny dla ludności zamieszkującej te obszary. Z położenia przy skrzyżowaniu tak ważnych linii kolejowych w ówczesnym Królestwie Pruskim nazwę wzięło samo miasto. Początkowo liczyło ono 17 domów i 350 mieszkańców, jednak z roku na rok prędko się rozwijało. W końcówce XIX w. w mieście powstał zabytkowy dziś dworzec kolejowy i kościół p.w. św. Antoniego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Na początku XX w. zaczęto wznosić kolejne budynki użyteczności publicznej. W 1912 r. rozpoczęto budowę portu rzecznego na Noteci, co jeszcze bardziej przyspieszyło rozwój osady. I wojna światowa szczęśliwie nie przyniosła większych szkód, jednak w czasie powstania wielkopolskiego w latach 1918-1919 przez tereny dzisiejszej Gminy przetoczyły się ciężkie walki, które toczono głównie o kontrolę nad węzłem kolejowym. Po podpisaniu traktatu wersalskiego obszar Gminy wraz z Krzyżem znalazł się w granicach Rzeszy Niemieckiej, a granica z międzywojenną Polską przebiegała wzdłuż rzeki Noteci, zaledwie 2 km od dzisiejszego miasta, który w tamtym czasie zaczęło pełnić funkcje niemieckiej stacji granicznej.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego miejscowość i okoliczne tereny pręźnie się rozwijały. Powstawały nowe zakłady i fabryki. Według spisu ludności w 1925 r. osada liczyła 4 774 mieszkańców, a już kilka lat później, w 1935 r. wynosiła około 5 000 osób. W związku tym, w 1936 r. Krzyż otrzymał prawa miejskie i stał się ważnym ośrodkiem komunikacyjnym na ówczesnych mapach. W tym samym okresie po zachodniej stronie rzeki Drawy rozpoczęła się budowa umocnień Wału Pomorskiego.

II wojna światowa dotarła na tereny Gminy na przełomie lat 1944/1945. Rozpoczął się wtedy bardzo ciężki okres dla Krzyża i okolicznych obszarów. Przez miasto i węzeł kolejowy przetoczyły się olbrzymie transporty wojsk niemieckich i ewakuowanej ludności pochodzenia niemieckiego ze wschodu. Miasto po ciężkich walkach zostało zajęte przez wojska rosyjskie dnia 27 stycznia 1945 r. Po zakończeniu II wojny światowej na teren Gminy zaczęła napływać ludność polska przesiedlona z Kresów Wschodnich. Obszar Gminy znalazł się wtedy w województwie poznańskim, a po reformie z 1975 r. w województwie pilskim. Po ostatniej zmianie podziału administracyjnego w 1999 r. Krzyż znalazł się w granicach województwa wielkopolskiego.

Przez cały okres istnienia miasta bardzo duży wpływ na jego rozwój i okolicznych terenów posiadał transport kolejowy. W ostatnich latach, w związku ze zmniejszeniem zapotrzebowania na świadczone usługi przez koleje państwowe, zmieniła się sytuacja gospodarcza Gminy, a Krzyż Wielkopolski przestał być tzw. „miastem kolejarzy”, jak dotychczas. Zmiany gospodarcze tego obszaru były także skutkiem powstania nowych zakładów, rozwinęło się rzemiosło i usługi, w tym branża turystyczna. Zapoczątkowane w 1989 r. przekształcenia ustrojowe całego państwa pozwoliły z optymizmem patrzeć w przyszłość.

Herb Gminy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Herbem Gminy Krzyż Wielkopolski jest złota strzałka zwrócona ku górze, z dwoma poprzecznymi ramionami, z których ramię dolne jest o połowę krótsze od górnego. Strzałka umieszczona jest na zielonym polu tarczy herbowej.

Zasady używania herbu określa Rada Miejska w Krzyżu Wielkopolskim. Użytkowanie herbu oraz barw Gminy zastrzega się również do wyłącznej dyspozycji Rady, a wykorzystanie ich przez inne podmioty jest możliwe po uzyskaniu zgody Rady Miejskiej.

Rysunek 2. Herb Gminy Krzyż Wielkopolski

Źródło: <http://krzyz.pl/>

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Zachowane zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią wartości podlegające ochronie prawnej i pozwalają tym samym na wyodrębnienie obszarów o istotnych walorach środowiska kulturowego. Ochrona dóbr kultury materialnej i niematerialnej jest celem polityki przestrzennej, a kształtowanie środowiska kulturowego wpływa na rozwój pozostałych dziedzin regionu, takich jak: turystyka, rekreacja, rolnictwo, osadnictwo czy leśnictwo.

Gmina Krzyż Wielkopolski posiada liczne walory kulturowe i historyczne. Jednym z najcenniejszych, nie tylko w skali lokalnej, ale również w skali całego kraju, jest zachowany historyczny układ przestrzenny osady kolejowej w Mieście Krzyż Wielkopolski. Dzięki licznym ocalałym budynkom można prześledzić rozwój budownictwa kolejowego w Królestwie Pruskim oraz rozrost przestrzenny osady na przełomie XIX/XX wieku. Dzięki uniknięciu przez miasto większych zniszczeń wojennych, do dzisiaj zachowały się liczne zabytki, wśród których niewątpliwie należy wspomnieć o dworcu kolejowym (koniec XIX w.), kościele p.w. św. Antoniego (1882 r.), budynku poczty (początek XX w.), budynku rzeźni (1901 r.), budynkach szkolnych, licznych domach mieszkalnych (2 poł. XIX w. - początek XX w.) oraz kościele p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa (1936 r.). Dodatkowo na terenie Gminy znajduje się

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

znaczna ilość zabytkowych obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków pochodzących z przełomu XIX i XX wieku.

Do innych zachowanych układów ruralistycznych na terenie Gminy zalicza się te we wsi Kuźnica Żelichowska (typ wsi widlica), Przesieki (typ wsi podobny do wsi placowej, owalnicy), Żelichowo (typ wsi wielodrożnica) oraz Huta Szklana i Łokacz Wielki (typ wsi rzędówka).

Na uwagę zasługuje również droga wodna Wisła-Odra, łącząca te dwie rzeki, która na obszarze Gminy biegnie rzeką Notecią. Stanowi ona ważny szlak żeglugi śródlądowej, będący międzynarodową drogą wodną E70. W jej ramach, na terenie dzisiejszej Gminy, na przełomie XIX i XX wieku zostały wybudowane dwa zespoły stopni wodnych: Drawsko nr 21 i Krzyż nr 22. Stanowią one wyjątkowe elementy nie tylko w krajobrazie kulturowym Gminy, ale też całej doliny rzeki Noteci.

Na północno-zachodnim obszarze Gminy położony jest Drawieński Park Narodowy (zajmujący w Gminie 377,8 ha, czyli 2,16% ogólnej powierzchni) i jego otulina (1 523,5 ha, tj. 8,73% ogólnej powierzchni). Na terenie Gminy zlokalizowany jest również Obszar Natura 2000 Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046, zajmujący północne obszary Gminy i dolinę rzeki Drawy przy jej zachodniej granicy oraz Obszar Natura 2000 Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016, zajmujący północne i większą część środkowych terenów Gminy. Na północnych i zachodnich terenach zlokalizowany jest również Obszar Chronionego Krajobrazu Puszcza nad Drawą (woj. wielkopolskie) zajmujący 10 740 ha, czyli 61,50% ogólnej powierzchni.

Przez teren Gminy prowadzi międzynarodowy szlak rowerowy Euro Route R1, biegnący z Londynu w Wielkiej Brytanii przez Francję, Niemcy, Polskę, obwód kaliningradzki, państwa bałtyckie, Rosję w okolicach Petersburga aż do Helsinek w Finlandii oraz międzyregionalny szlak rowerowy z Krzyża Wielkopolskiego przez Wałcz, Złotów do Koronowa w województwie kujawsko-pomorskim. Przez obszar Gminy przebiega również wiele mniejszych szlaków pieszych, rowerowych i konnych o znaczeniu lokalnym.

Na terenie Gminy znajduje się kilka ośrodków kulturowych, których główną działalnością jest pielęgnowanie i rozpowszechnianie kultury duchowej i fizycznej, a także upowszechnianie czytelnictwa oraz wspieranie działalności lokalnych stowarzyszeń i zespołów. Główną instytucją kultury w Gminie jest Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Krzyżu Wielkopolskim oraz Biblioteka Publiczna. Znajdują się tu również 3 świetlice wiejskie (w Żelichowie, Hucie Szklanej oraz w Kuźnicy Żelichowskiej). Dzięki występującej na terenie Gminy infrastrukturze kulturowej możliwe jest organizowanie licznych zajęć i imprez kulturalnych.

Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury w Krzyżu Wielkopolskim powstał dnia 1 czerwca 1977 roku na mocy uchwały Nr XV/48/77 Rady Narodowej Miasta i Gminy w Krzyżu. Początkowo

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

siedziba ośrodka kultury mieściła się w Urzędzie Miasta i Gminy Krzyż, następnie siedzibę ośrodka przeniesiono na ulicę Sikorskiego. Od początku istnienia ośrodek kultury wykazywał się aktywną działalnością. Organizowane były wówczas występy aktorów teatralnych, spektakle i wystawy fotograficzne. Prężnie rozwijała się działalność koła fotograficznego „Kwadrat”. Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury był również organizatorem wielu niezapomnianych koncertów gwiazd polskiej estrady. Dużym powodzeniem w historii ośrodka cieszył się „Klub Kulturalny Kolejarza”. W okresach letnich Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury wspólnie z Ośrodkiem Sportu i Rekreacji organizował imprezy plenerowe, w których uczestniczyli młodzi i starsi mieszkańcy miasta, a dla najmłodszych organizowano dodatkowo kolonie. Od 1 stycznia 1993 roku w strukturach Miejsko – Gminnego Ośrodka Kultury w Krzyżu Wielkopolskim znalazła się Biblioteka Miejska wraz z jej wiejskimi filiami.

Obecnie Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Krzyżu Wielkopolskim jest gminną instytucją kultury, w skład której wchodzi Ośrodek Kultury, mieszczący się przy ul. Wojska Polskiego 11 oraz Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy z siedzibą przy ul. Sienkiewicza 1.

W ramach Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Krzyżu Wielkopolskim działają następujące koła zainteresowań i sekcje:

- Krzyska Orkiestra Dęta,
- zajęcia plastyczne,
- zajęcia wokalne,
- grupa teatralna Szalapat,
- grupa Mini Mażoretki,
- zajęcia z programowania Lego – dwie grupy wiekowe,
- koło modelarskie MDK Trzcianka.

Młodzieżowa Orkiestra Dęta

Orkiestra powstała na przełomie 1974 i 1975 r. przy Liceum Ogólnokształcącym w Krzyżu Wielkopolskim, a jej członkowie rekrutowali się spośród uczniów Liceum. Orkiestra występowała podczas uroczystości państwowych, do których należały głównie pochody 1 - majowe, dożynki i uroczystości szkolne. W latach późniejszych orkiestra reprezentowała Gminę również na konkursach i festiwalach. W repertuarze orkiestry znajduje się różnorodna muzyka, począwszy od marszy poprzez klasykę do utworów współczesnych.

Swoją siedzibę mają w ośrodku również liczne organizacje pozarządowe, kluby i zespoły artystyczne. Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury w Krzyżu Wielkopolskim realizuje wiele projektów kulturalnych, edukacyjnych i rekreacyjnych dla mieszkańców Gminy. Do najważniejszych przedsięwzięć należą: Finał Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, Przegląd Widowisk Świątecznych, Konkurs Recytatorski „Bractwo Brzechwy, Tuwima i innych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

autorów”, impreza rekreacyjna „Rusz się człowieku” – edycja wiosenna i jesienna, impreza plenerowa Dzień Dziecka, impreza plenerowa „Lato na Królewskim”, Letnie Koncerty Kameralne, Dożynki Gminne i Zakończenie Lata, Konkurs Fotograficzny im. Mariana Bakinowskiego Między Drawą, a Notecią, Inauguracja Roku Kulturalno-Artystycznego, impreza charytatywna „Zostań Krzyskim Mikołajem”.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Na terenie gminy Krzyż Wielkopolski występują zabytki nieruchome ujęte w rejestrze zabytków, w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w gminnej ewidencji. Zabytki nieruchome, ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków z terenu Gminy przedstawiono w załączniku nr 1 niniejszego Programu.

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytku przedstawiono w rozdziale 5.3 niniejszego Programu.

Do głównych zagrożeń obiektów zabytkowych zaliczyć można:

- brak bieżącej, właściwej konserwacji,
- brak bieżących remontów i pielęgnacji,
- niekontrolowaną modernizację (utrata cech stylowych),
- różnorodność materiałów i kolorystyki oraz skali zabudowy,
- zasolenie murów,
- postępującą dewastację/ degradację,
- niekontrolowane zarastanie terenów wokół obiektów zabytkowych przez roślinność, której korzenie mogą wtargnąć w struktury zabytkowe takie, jak mury czy fundamenty, powodując ich uszkodzenie i degradację.

Natomiast do podstawowych zaleceń, w zakresie ochrony zabytków zalicza się:

- konserwację zgodną z wytycznymi konserwatorskimi i z zachowaniem pierwotnych materiałów i kolorystyki (zachowanie cech stylowych),
- bieżące remonty i pielęgnacja,
- wykonanie oznaczeń i zabezpieczenie terenu zabytkowego.

Biorąc pod uwagę znaczenie zabytków dla środowiska kulturowego to większość obiektów, kwalifikuje się jako lokalne. Są to głównie wiekowe obiekty mieszkalne, gospodarcze i sakralne znajdujące się na obszarze gminy, których zachowanie posłużyć może jako pamiątka dawnego budownictwa, dokumentująca rozwój i dzieje gminy. Natomiast wszystkie zabytki wpisane do rejestru zabytków uznać można, jako zabytki o znaczeniu regionalnym.

Stan zachowania zabytków sakralnych, tj. kościołów na terenie gminy określić można jako dobry. Większość zabytków jest regularnie konserwowana z uwzględnieniem zaleceń

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

konserwatora zabytków. Najgorzej zachowanymi zabytkami są cmentarze w miejscowościach: Blekoty, Huta Szklana, Lubcz Mały, Lubcz Wielki, Pestkownica, Rzeczyn, Wizany oraz Żelichowo. Cmentarze te są zaniedbane, zarośnięte i zniszczone.

5.2.4. Zabytki ruchome

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Do rejestru nie są wpisywane obiekty wpisane do inwentarza muzeum lub wchodzące w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Zasoby muzealne i archiwalne chronione są na podstawie odrębnych przepisów.

Na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski nie ma zabytków ruchomych wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków. Zabytkami ruchomymi ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu Gminy jest wyposażenie kościoła fil. p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Hucie Szklanej, zabytki ruchome stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Żelichowie (głównie z lat 30-tych XX w.: zespół modernistycznych witraży, dzwony, ławki) i kościoła filialnego p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Kuźnicy Żelichowskiej (dzwony oraz obiekty z XIX/XX w. i 1 poł. XX w.).

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Metoda ta systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez obserwację archeologiczną oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie. Dodatkowych informacji o zasobach archeologicznych dostarczają przypadkowe odkrycia dokonywane najczęściej podczas prac rolnych i budowlanych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Na podstawie wyników badań AZP można stwierdzić, że osadnictwo na terenach obecnej Gminy Krzyż Wielkopolski trwało nieprzerwanie od mezolitu, poprzez neolit i epokę brązu, do średniowiecza i czasów nowożytnych.

Rejon Krzyża Wielkopolskiego, pod względem stanu rozpoznania źródeł archeologicznych i poczynionych studiów nad poszczególnymi sekwencjami kulturowymi, na tle pradoliny Noteci należy do najlepiej poznanych, stąd wiele poczynionych na tym terenie obserwacji można uznać za reprezentatywne niemal dla całej pradoliny.

W ujęciu kulturowym najliczniej reprezentowane są pozostałości po osadnictwie z epoki brązu, głównie kultury łużyckiej, rzadziej występują pozostałości po osadnictwie z okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich oraz wczesnego średniowiecza, a do wyjątkowych znalezisk należą ślady po osadnictwie z epoki kamienia, zwłaszcza z okresu neolitu. Z pozostałości po dawnym osadnictwie, można stwierdzić, że najczęściej zasiedlano terasę nadzalewową.

Stanowiska archeologiczne niewpisane do rejestru zabytków, ujawnione głównie podczas badań AZP, stanowią podstawową i najliczniejszą grupę, która składa się na archeologiczne dziedzictwo kulturowe. Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Najistotniejszymi zagrożeniami dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim prace rolnicze oraz inwestycje budowlane. Istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych m.in. osad, cmentarzysk płaskich, zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Wiąże się to z nieświadomością mieszkańców nt. istnienia i wartości znalezisk archeologicznych. Wiele z nich jest nieświadomie niszczone lub nie są one w ogóle zgłaszane. Zachowanie takie powoduje nieodwracalne uszczuplenie zasobów dziedzictwa archeologicznego. Zagrożeniem dla stanowisk jest również niekontrolowana eksploatacja piasku, kopanie dołów na śmieci oraz niekontrolowana eksploatacja torfów i gytii wypełniających starorzecze (stan. 7 w Krzyżu Wielkopolskim). Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. „poszukiwaczy skarbów”.

Zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski są przede wszystkim inwestycje związane z zabudowywaniem i zagospodarowywaniem terenu, wymagające prowadzenia prac ziemnych (m.in. budowa, przebudowa sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, dróg).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Planowanymi inwestycjami gminnymi, które mogą stanowić zagrożenie dla zabytków archeologicznych są:

1. Przebudowa i budowa dróg gminnych: ul. Norwida (dz. nr 1268), ul. Baczyńskiego (dz. nr 1257), ul. Wyspiańskiego (dz. nr 1281), drogi w miejscowości Huta Szklana (dz. nr 496) oraz drogi w miejscowości Łokacz Mały (dz. nr 17/9);
2. Przebudowa i budowa dróg gminnych: ul. Kwiatowej (dz. nr 29/3) oraz drogi miejscowości Brzegi (dz. nr 32/2 i 158)¹.

Do najważniejszych zadań związanych z ochroną zabytków archeologicznych należy podejmowanie działań związanych z zapobieganiem zniszczeń stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych. Prowadzenie monitoringu stanu zachowania stanowisk archeologicznych, kontrolowanie przebiegu inwestycji w strefach ochrony stanowisk archeologicznych wyznaczonej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, popularyzacja zasad ochrony zabytków oraz znaczenia i atrakcyjności archeologicznego dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnej to przykłady działań, jakie należy wdrażać w celu ochrony zabytków archeologicznych.

Gmina może włączyć się w ochronę zabytków archeologicznych m.in. poprzez edukację mieszkańców na temat wartości znalezisk archeologicznych i potrzeby ich zachowania, a także określając zasady ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych niezbędne jest uzgadnianie oraz wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich zawartych w opiniach i decyzjach określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2.5.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski nie znajdują się stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Znajdują się natomiast stanowiska ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.2.5.2. Wykaz stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej

Na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski znajdują się stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej. Należą do nich grodzisko we wsi Przesieki oraz kurhan w Kuźnicy Żelichowskiej.

5.2.5.3. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk

¹ Wieloletnia Prognoza Finansowa Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2023-2032.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)

Poniższa tabela prezentuje zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski.

Tabela 1. Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	ilość	w tym w rej. zab.
a. grodziska	1	x
b. ślady osadnicze, punkty osadnicze oraz osady	130	x
c. cmentarzyska	3	x
d. inne	1	x

* wg, Raportu z 2004 roku o stanie zabytków w Mieście i Gminie Krzyż Wielkopolski, maszynopis w WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile oraz na podstawie danych z wojewódzkiej ewidencji zabytków w Dziale Archeologicznym WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile

Według J. Kondrackiego Gmina Krzyż Wielkopolski położona jest w dolinie Dolnej Noteci, stanowiącej część składową większej jednostki fizjograficznej, tj. Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Badania powierzchniowe przeprowadzone w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski dały obraz osadnictwa pradziejowego na tym terenie. Znaleźiska archeologiczne usytuowane są głównie przy zbiornikach wód powierzchniowych, na krawędziach dolin rzecznych oraz rozwiniętych stokach wysoczyzny morenowej. Najstarsze ślady osadnictwa na terenie obecnej Gminy pochodzą z epoki kamienia, okresu mezolitu (około 8300-4300 p.n.e.). Ówczesna ludność zajmowała się łowiectwem i zbieractwem. Przykładem stanowiska mezolitycznego jest stanowisko nr 7 w Krzyżu Wielkopolskim, które położone jest na krawędzi pradoliny Noteci, niedaleko od ujścia Drawy do Noteci. Stanowisko nr 7 należy do unikatowych w skali kraju i Europy ze względu na odkryte tu liczne i bardzo dobrze zachowane narzędzia z poroża i kości, tj. narzędzia wykonane z surowców organicznych. Stanowisko położone jest na południowej krawędzi doliny Noteci, a w szerszej perspektywie – w Dolinie Dolnej Noteci, będącej składową Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Cechą charakterystyczną mikroregionu jest występowanie licznych torfowisk. Stanowisko nr 7 w Krzyżu Wielkopolskich zostało odkryte przypadkowo, na jednej z posesji w trakcie kopania stawu. Natrafiono wówczas na obrobione wytwory z poroża i kości, co zapoczątkowało rozpoczęcie w 2005 r. badań archeologicznych na tym stanowisku.

Osadnictwo w tym rejonie było kontynuowane także w młodszej epoce kamienia, tj. neolicie (4300-1700 p.n.e.). Z tego okresu pochodzą krzemienie i kamienne narzędzia pracy. W świetle badań AZP działalność osadnicza zapoczątkowana w neolicie, kontynuowana była we wczesnej epoce brązu. Na terenach obecnej Gminy Krzyż Wielkopolski swoją obecność zaznaczyła również ludność kultury łużyckiej, która przypada na okres 1200-500 p.n.e. Na przełomie epoki brązu i żelaza (650-500 p.n.e.) pojawiła się na tym obszarze ludność

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

kultury pomorskiej, która przemieszczała się z Pomorza do Wielkopolski. Wzrost osadnictwa notuje się na początku wczesnego okresu rzymskiego, co wiąże się z pojawiającym się osadnictwem kultury wielbarskiej – schyłek tej kultury przypada na przełom II i III w. n.e., co jest związane z odpływem ludności w stronę Morza Czarnego. W późniejszym okresie rzymskim i wędrówek ludów (III-IV w. n.e.) pojawiła się tu ludność kultury przeworskiej. W VIII w. nastąpił rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Podstawą do kształtowania się wczesnoplemiennych, a później wczesnopiastowskich struktur osadniczych był rozwój osadnictwa grodowego, który wpłynął na przemiany osadnictwa otwartego. Należy jednak zaznaczyć, że przedmiotowy obszar zdominowany był głównie przez osadnictwo średniowieczne, szczególnie późnośredniowieczne (XVI-XVIII w.). Pozostałości średniowiecznej wsi dokumentują rozległe osady – Krzyż, Żelichowo czy Kuźnica Żelichowska.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Gmina Krzyż Wielkopolski nie posiada zabytków w zbiorach muzealnych i innych.

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest celem Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Niematerialne dziedzictwo kulturowe przejawia się m.in. w następujących dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

W rozumieniu Konwencji UNESCO „niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Gmina Krzyż Wielkopolski nie posiada wielu elementów dziedzictwa niematerialnego. Zerwanie tradycji lokalnej związane jest z pełną wymianą ludności po 1945 roku. Wraz z pamięcią dawnych mieszkańców odeszły przekazy związane z tradycją historyczną i kulturową. Świadomość dawnego dziedzictwa niematerialnego odeszła wraz z niemieckojęzycznymi mieszkańcami. Przybyła na jej miejsce ludność polskojęzyczna z kresów wschodnich. Pochodziła ona z terenów różniących się od siebie dziedzictwem kulturowym, co w powiązaniu z obcym krajobrazem i nową sytuacją, nie sprzyjało kontynuacji wielowiekowych tradycji historycznych, a spowodowało ich zanik poprzez wymieszanie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

się kultur. Nastąpiła zmiana lub powrót do słowiańskich korzeni nazewnictwa topograficznego i osadniczego (tj. historyczne i geograficzne nazwy miejscowości, krain, rzek, jezior i innych elementów topograficznych), które są jedynymi pozostałymi elementami dziedzictwa niematerialnego.

Krzyż Wielkopolski jest jednym z najmłodszych miast północnej części województwa wielkopolskiego. Nazwa miasta pochodzi od usytuowania osady przy przecięciu się dwóch linii kolejowych Pruskiej Kolei Wschodnie, pierwszej prowadzącej z Berlina, przez Bydgoszcz do Królewca i drugiej prowadzącej z Poznania do Szczecina. Początkowa nazwa osady brzmiała *Kreuz am Ostbahn*, następnie po II wojnie światowej, gdy miasto znalazło się w granicach Polski, nazwę przemianowało na Krzyż, a w 1991 r. zmieniona została na Krzyż Wielkopolski, aby podkreślić związek miasta z tym regionem.

Nazwa wsi Huta Szklana wywodzi się od huty szkła, wzniesionej w 1709 r. przez przybyłego z Czech szklarza Johanna Georga Brockska.

Nazwa wsi Kuźnica Żelichowska wywodzi się od huty zbudowanej w XVI wieku.

Nazwy wsi Łokacz Wielki i Łokacz Mały wywodzą się od znaczenia słowa Łokacz, które mogło oznaczać kanał, głębie stawu lub topiel, co obrazuje teren, na którym powstały wspomniane wsie.

Dawna niemiecka nazwa wsi Przesieki brzmiała *Wiesenthal*, co można dosłownie przetłumaczyć jako „łąka i dolina”.

Do dziedzictwa niematerialnego można zaliczyć także organizowane wydarzenia kulturalne, których inicjatorem jest głównie Gmina we współpracy z Miejsko–Gminnym Ośrodkiem Kultury w Krzyżu Wielkopolskim.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zabytki w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda ta nie jest wymagana w przypadku włączenia karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego.

Wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wywołuje skutków prawnych, ale rodzi pewne obowiązki informacyjne. Zgodnie z art. 28 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

1. uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
2. zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
3. zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
4. zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie ma również art. 31 ust. 1a ww. ustawy, zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. Roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo
2. Roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego

jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

Zabytki w rejestrze zabytków

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy oraz zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Do rejestru nie wpisuje się zabytku: wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanego do inwentarza muzeum, a także wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Obiekty, zespoły oraz założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków są objęte rygorami prawnymi, które wynikają z obowiązujących przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie prace konserwatorskie, restauratorskie czy roboty budowlane, prowadzenie badań, zmiany przeznaczenia zabytków wpisanych do rejestru, itp. wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81) precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych.

Rozporządzenie określa tryb wydawania pozwoleń na:

- prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie prac restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- prowadzenie badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- prowadzenie badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- przemieszczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje,
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków,
- zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku,
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, oraz napisów;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania,
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rozporządzenie określa także dane i informacje, które powinny zawierać wnioski o wydanie ww. pozwoleń, dokumentacja dołączana do tych wniosków, niezbędna do ich rozpatrzenia, dane i informacje, które zawierają te pozwolenia oraz warunki, które mogą zostać w nich zastrzeżone, a także elementy, które zawiera dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich prowadzonych przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz dokumentacja badań archeologicznych.

Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych znajdujących się w rejestrze zabytków z terenu Gminy Krzyż Wielkopolski przedstawiono w tabeli poniżej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomości znajdujących się na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski wpisanych do rejestru zabytków

Gmina	Miejscowość	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru	Właściciel	
Krzyż Wielkopolski	Brzegi	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A-645	06.01.1990	Gmina Krzyż Wlkp.	
		Cmentarz ewangelicki Rzeczyn	poł. XIX w.	A-642	16.10.1989	Gmina Krzyż Wlkp.	
	Huta Szklana	Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. fil. p.w. MB Częstochowskiej, szach.	1774 r.	A-1602	11.09.1974	Parafia Krzyż Wlkp.	
		Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A-649	06.01.1990	Gmina Krzyż Wlkp.	
	Miasto Krzyż Wielkopolski	Zespół stopnia wodnego „Krzyż nr 22”, na rz. Noteć	Dom śluzowego	1918 r.	586/Wlkp/A	15.01.2008	Skarb Państwa Wody Polskie
			Budynek gospodarczy	1918 r.			
			Śluza	1913 r.			
			Jaz z przepławką dla ryb	1913 r.			
	Kuźnica Żelichowska	Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat.	Pocz. XX w.	A-643	06.10.1989	Parafia Żelichowo	
		Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat.	2 poł. XIX w.	A-644	06.10.1989	Parafia Żelichowo	
	Lubcz Mały	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A-646	06.01.1990	Gmina Krzyż Wlkp.	
	Lubcz Wielki	Stopień wodny „Drawsko nr 21”, na rz. Noteć	Budynek gospodarczy	1884 r.	A-587	15.01.2008	Skarb Państwa
	Lubcz Wielki		Dom śluzowego	1884 r.	A-587	15.01.2008	Skarb Państwa
	Lubcz Wielki		Śluza	1889 r.	A-587	15.01.2008	Skarb Państwa
	Lubcz Wielki		Cmentarz ewangelicki	pocz. XIX w.	A-648	27.10.1989	Lasy Państwowe

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Gmina	Miejscowość	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru	Właściciel
						Nadleśnictwo Krzyż
	Pestkownica	Cmentarz ewangelicki Pustkowie	poł. XIX w.	A-641	16.10.1989	Lasy Państwowe Nadleśnictwo Krzyż
	Wizany	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A-650	06.01.1990	Gmina Krzyż Wlkp.
	Zacisze	Cmentarz ewangelicki Blekoty	poł. XIX w.	A-639	16.10.1989	Lasy Państwowe Nadleśnictwo Krzyż
	Łokacz Wielki	Cmentarz ewangelicki Łokacz Drawski	koniec XIX w.	A-640	16.10.1989	Gmina Krzyż Wlkp.
	Żelichowo	Cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A-647	06.01.1990	Lasy Państwowe Nadleśnictwo Krzyż

Źródło: <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1130,rejestr-zabytkow-nieruchomych>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem², ewidencja jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gmin.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Głównym celem prowadzenia ewidencji zabytków jest zebranie i opracowanie najistotniejszych informacji o obiektach zabytkowych niezbędnych do prowadzenia planowej polityki konserwatorskiej w zakresie:

- wpisów do rejestru zabytków,
- współpracy konserwatora przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- prac remontowo – budowlanych,
- dofinansowania prac konserwatorskich,
- przygotowywaniu szczegółowej dokumentacji obiektów dziedzictwa kulturowego.

Na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których zawarte zostały ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Zapisy dotyczące ochrony terenów i obiektów środowiska kulturowego uwzględniają następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

- MPZP „Centrum” w rejonie ulicy Sikorskiego w Krzyżu Wielkopolskim (Uchwała Nr XL/289/98 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 26 lutego 1998 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Kuźnica Żelichowska (Uchwała Nr III/11/98 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 21 grudnia 1998 r.),

² Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Kuźnica Żelichowska (Uchwała Nr VI/47/99 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 25 lutego 1999 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Przesiecki – osiedle Nowe Osieczno – dla terenu zabudowy rekreacyjnej i mieszkaniowej (Uchwała Nr XIX/148/2000 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 maja 2000 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski (Uchwała Nr XXX/221/2005 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 3 czerwca 2005 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze Miasta Krzyż Wielkopolski i wsi Łokacz Mały (Uchwała Nr XVI/159/2008 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 30 maja 2008 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ulicy Marchlewskiego (Uchwała Nr XX/193/2008 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 19 listopada 2008 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla działki nr 683 i działki nr 688 w Krzyżu Wielkopolskim (Uchwała Nr XL/372/2010 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 28 września 2010 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla fragmentu wsi Łokacz Wielki dla działki nr 81/2 (Uchwała Nr XL/373/2010 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 28 września 2010 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Wizany dla działek nr 142/5 i nr 143 (Uchwała Nr VII/66/2011 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 czerwca 2011 r.),
- MPZP dla Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ul. Kalinowej i ul. Akacyjowej (Uchwała Nr VII/67/2011 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 czerwca 2011 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla działki 756 przy ul. Sikorskiego (Uchwała Nr VIII/74/2011 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2011 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla wsi Łokacz Wielki dla działek nr 44/1, 44/3, części działki 44/4 i części działki 44/2 (Uchwała Nr XIV/154/2012 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 29 czerwca 2012 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Kuźnica Żelichowska działka nr 152 (Uchwała Nr XVI/179/2012 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 26 października 2012 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski na obszarze wsi Bielice Nowe (Uchwała Nr XX/238/2013 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 26 czerwca 2013 r.),

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie Placu Zwycięstwa (Uchwała Nr XXIX/342/2014 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 30 czerwca 2014 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski w obrębach Lubcz Wielki, Łokacz Wielki i Stefanowo dla przebiegu linii elektroenergetycznej wysokiego napięcia 110 kW (Uchwała Nr V/31/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 1 kwietnia 2015 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic Staszica i Sikorskiego (Uchwała Nr VI/33/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic A. Mickiewicza i Reymonta (Uchwała Nr VI/34/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla działki nr 1090/2 przy ul. Portowej (Uchwała Nr VI/35/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ulic Marchlewskiego i Kościuszki (Uchwała Nr VI/36/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 kwietnia 2015 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ulic Mickiewicza i Poznańskiej (Uchwała Nr VII/49/2015 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 25 czerwca 2015 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic Marchlewskiego i Placu Zwycięstwa (Uchwała Nr XXI/198/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 23 lutego 2017 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla części wsi Łokacz Wielki (Uchwała Nr XXVI/251/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2017 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski w rejonie ul. Portowej (Uchwała Nr XXVI/252/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2017 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulicy Mickiewicza (Uchwała Nr XXVI/254/2017 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 31 sierpnia 2017 r.),
- MPZP Gminy Krzyż Wielkopolski dla działki nr 184 w Łokaczu Wielkim (Uchwała Nr XXXIII/325/2018 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 28 czerwca 2018 r.),
- MPZP Miasta Krzyż Wielkopolski dla rejonu ulic Jana Pawła II i Wojska Polskiego (Uchwała nr XXX/293/2021 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 27 maja 2021 r.).

Zgodnie z art. 39, ust.3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. 2023 poz. 682 ze zm.), w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Zgodnie z art. 67, ust.1 ww. ustawy, jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, organ nadzoru budowlanego wydaje ww. decyzję po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy

Na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski znajdują się liczne obiekty zabytkowe, do których należy głównie zabudowa zagrodowa, w tym budynki mieszkalne, inwentarskie i gospodarcze. Obszar Gminy ze względu na swoją historię, charakteryzuje się występowaniem wielu cmentarzy ewangelickich, które ujęte zostały w rejestrze zabytków. Dużą wartość historyczną i kulturową posiada kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Hucie Szklanej z 1774 r. Warty uwagi są również zabytkowe stopnie wodne Drawsko nr 21 oraz Krzyż nr 22, a także budynek dworca kolejowego i zabudowa dawnej osady kolejowej.

Poniżej przedstawiono obiekty zabytkowe charakteryzujące się najwyższym znaczeniem dla Gminy Krzyż Wielkopolski.

Osada kolejowa

Historyczna zabudowa osady kolejowej przy ul. Rejtana, Krótkiej, Staszica i Sikorskiego w Krzyżu Wielkopolskim jest nieocenionym dziedzictwem kulturowym nie tylko w skali regionu, ale i całego kraju. Wyróżniająca się niepowtarzalnym układem przestrzennym i stylem architektonicznym, stanowi unikatowy zespół zabytkowych budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej. Powstała, jako pierwsza stacja węzłowa w województwie, przy przecięciu się linii kolejowych Pruskiej Kolei Wschodniej. Najstarsza część miasta znajduje się przy ulicy Rejtana i Wojska Polskiego. Pochodzi ona z połowy XIX wieku. Oprócz budynków mieszkalnych zaliczyć do niej trzeba także budynek dworca i cały układ stacji kolejowej. Trochę młodsze są zabudowania przy ulicy Krótkiej, które to pochodzą z końcówki

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

XIX wieku. Na początku XX wieku zaczęto wznosić liczne domy przy ulicy Staszica. Następnie zabudowa sytuowała się zarówno przy wcześniej istniejących drogach: do wsi Łokacz Mały (ul. Mickiewicza), do cmentarza (dalsza część ul. Wojska Polskiego), do wsi Łokacz Wielki (ul. Zachodnia), jak i przy nowo powstających ulicach.

Z dawnej zabudowy Krzyża Wielkopolskiego wyróżniają się wzniesione z czerwonej, nieotynkowanej cegły, częściowo szachulcowe budynki mieszkalne pierwszych pracowników kolejowych. Piętrowe, szachulcowe domy z mieszkalnymi poddaszami są przykładem niepowtarzalnej techniki budowlanej. Ich drewnianą konstrukcję wypełniono ceramiczną cegłą, pozostawiając elewacje nieotynkowane.

Rysunek 3. Zabudowa kolejowa przy ul. Rejtana w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 4. Zabudowa kolejowa przy ul. Krótkiej w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Dworzec kolejowy został wybudowany w 1851 r. Następnie w latach 80. XIX w. dobudowano lokomotywnie wachlarzową wraz z zapleczem warsztatowo-administracyjno-socjalnym zmodernizowaną w latach 80. XX w., a około 1900 r. postawiono dwie wodociągowe wieże ciśnień.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 5. Dworzec kolejowy w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: <http://krzyz.pl>, Gminna Ewidencja Zabytków

Ciekawym obiektem kompleksu kolejowego stacji Krzyż Wielkopolski, jest wieża ciśnieniowa, złożona z dwóch części, do których budowy wykorzystano różne materiały. Jej podstawę stanowi murowany z cegły trzon, na którym umieszczono drewnianą konstrukcję kryjącą zbiornik na wodę. Ośmioboczną głowicę obłożono dachówkami łupkowymi oraz nakryto płaskim dachem.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 6. Wieża ciśnieni przy ul. Rejtana w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Do niepowtarzalnego układu urbanistycznego osady zaliczany jest także duży park, wytyczony w połowie XIX w., szkoła wybudowana w latach 20. XX w., kościół kolejowy p.w. św. Antoniego Padewskiego powstały w 1882 r. wraz z niespotykaną już dzwonnica na drewnianym stojaku, budynek poczty z 2 ćw. XX w. i bylej rzeźni z 1901 r., willa właściciela fabryki krochmalu przy ul. Drawskiej 1 oraz kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa wzniesiony w 1936 r. Zachowana do dzisiaj całość stanowi jeden z najcenniejszych zespołów założeń stacji i osady kolejowej w kraju.

Kościół p.w. św. Antoniego Padewskiego powstał w 1882 r. Świątynia służyła ewangelikom do 1945 r., do czasu ewakuacji mieszkańców miasta przed zbliżającymi się oddziałami Armii Czerwonej. Po zakończeniu II wojny światowej dotychczasowy kościół ewangelicki został przejęty przez katolików. Jest on głównym kościołem parafii p.w. św. Antoniego Padewskiego. Świątynię poświęcono 12 czerwca 1946 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 7. Kościół p.w. św. Antoniego Padewskiego w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: <http://antoni-krzyz.pl/>

Parafia p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa została utworzona na początku lat 20. XX w. i mieściła się w tymczasowych kaplicach na terenie miasta. Ostatecznie pozyskano teren pod budowę kościoła przy dzisiejszej ulicy Poznańskiej. Inwestycja trwała w latach 1935-1936, a świątynię poświęcono w 1937 r. Kościół jest jednonawowym obiektem o dwóch identycznych wieżach nakrytych namiotowymi hełmami usytuowanymi po bokach kruchty.

Rysunek 8. Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

W związku z rosnącymi potrzebami społeczności Krzyża wzniesiono w mieście budynki użyteczności publicznej. Przy dzisiejszej ulicy Jana Pawła II, w początkowych latach XX w. wzniesiono gmach poczty pruskiej. Budynek ma jednak nietypową formę.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Jego klasycystyczna fasada przywodzi na myśl pałac. Znajdujący się w niej pozorny ryzalit z jońskimi pilastrami zwieńczony jest tympanonem z kartuszem herbowym.

Rysunek 9. Budynek poczty w Krzyżu Wielkopolskim

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Kościół p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Hucie Szklanej z 1774 r.

Jednym z najstarszych zabytków na terenie Gminy jest kościół ewangelicki p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej z 1774 r. w Hucie Szklanej. Jednonawowy, salowy kościół wzniesiony został na planie prostokąta. Dawniej jego partia prezbiterialna zamknięta była trójbocznie. Obecnie na jej miejscu znajduje się prostokątna dobudówka. Nawa nakryta jest dachem dwuspadowym, a niższa dobudówka dachem trójspadowym. Jest to obiekt w konstrukcji ryglowej, po 1945 r. ściany zostały otynkowane. Obecnie, na skutek prac remontowo-konserwatorskich prowadzonych w roku 2020, pierwotny wygląd świątyni został przywrócony. Podczas tych prac wymieniono także pokrycie dachowe z dachówki zakładowej na nową ceramiczną dachówkę karpiówkę. Wnętrze kościoła pokryte jest drewnianym stropem wspartym na ścianach obwodowych oraz dwóch prostych słupach. Dolne partie ścian oraz strop pokryte są nowymi listwami boazerijnymi. Z dawnego wyposażenia zachowały się dziewiętnastowieczne drzwi główne oraz trzy stalowe dzwony z 1870 r. zawieszony na dzwonnicy z przełomu XIX i XX w. Przy kościele znajduje się cmentarz przykościelny o kształcie zbliżonym do prostokąta. Dnia 11 września 1973 r. kościół został wpisany do rejestru zabytków województwa wielkopolskiego, natomiast przykościelny cmentarz dnia 6 stycznia 1990 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 10. Kościół ewangelicki p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Hucie Szklanej

Źródło: <https://cerkwie.com.pl/koscioly-drewniane?sobi2Task=sobi2Details&sobi2Id=2793> (dostęp: 06.11.2023)

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Blekotach (Zacisze)

Stary cmentarz ewangelicko-augsburski w Blekotach (Zacisze), pochodzi z 1 poł. XIX wieku. Jest on obecnie zaniedbany, zniszczony i zarośnięty. Najstarsza mogiła pochodzi z roku 1880. Cmentarz jest własnością Nadleśnictwa Krzyż.

Rysunek 11. Cmentarz ewangelicko-augsburski w Blekotach (Zacisze)

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Brzegach

Stary cmentarz ewangelicko-augsburski w Brzegach pochodzi z poł. XIX wieku. Obecnie nieczynny. Najstarszy nagrobek pochodzi z roku 1872. Nieopodal znajduje się głaz pamiątkowy poświęcony poległym w I Wojnie Światowej. Cmentarz jest własnością gminną.

Rysunek 12. Cmentarz ewangelicko-augsburski w Brzegach

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicko-augsburski w Hucie Szklanej

Stary cmentarz ewangelicko-augsburski w Hucie Szklanej, pochodzi z poł. XIX wieku. Jest on obecnie zaniedbany i zarośnięty, w bardzo złym stanie. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1871 roku. Na terenie cmentarza pozostały fragmenty kaplicy i centralnie zlokalizowany krzyż. Cmentarz jest własnością gminną.

Rysunek 13. Cmentarz ewangelicko-augsburski w Hucie Szklanej

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat. w Kuźnicy Żelichowskiej

Stary cmentarz ewangelicki w Kuźnicy Żelichowskiej, obecnie czynny rzymsko-katolicki. Pochodzi on z początku XX wieku. Najstarszy zachowany nagrobek z 1932 roku. Cmentarz ten jest własnością kościelną.

Rysunek 14. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat. w Kuźnicy Żelichowskiej

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat. w Kuźnicy Żelichowskiej

Stary przykościelny cmentarz ewangelicki w Kuźnicy Żelichowskiej. Obecnie rzymsko-katolicki. Położony jest w zespole kościoła p.w. Serca Jezusowego. Pochodzi z 2 poł. XIX wieku. Na cmentarzu nie zachowała się żadna mogiła ani nagrobek. Zlokalizowany jest jedynie cokół pomnika ku czci poległych w czasie I wojny światowej. Cmentarz jest własnością kościelną.

Rysunek 15. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat. w Kuźnicy Żelichowskiej

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Cmentarz ewangelicko-augsburski w miejscowości Lubcz Mały

Stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Lubcz Mały pochodzi z poł. XIX wieku. Występują na nim pojedyncze mogiły. Najstarsza mogiła pochodzi z roku 1890. W centralnej części cmentarza znajduje się granitowy obelisk poświęcony poległym w I wojnie światowej. Cmentarz jest własnością gminną. Obecnie cmentarz jest zaniedbany, zarosnięty i nieczynny. Gmina po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków prowadzi prace porządkowo-renowacyjne w zakresie: oczyszczania terenu z ekspansyjnej roślinności, montażu tablicy informacyjnej, a także postawienia i montażu powywracanych płyt nagrobnych i ich renowacji na podstawie programu prac konserwatorskich.

Rysunek 16. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Lubcz Mały

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Lubcz Wielki

Stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Lubcz Wielki, pochodzi z poł. XIX wieku. Obecnie jest zaniedbany i zarosnięty. Pierwotnie funkcjonował jako cmentarz przykościelny. W roku 1945 kościół rozebrano, a cmentarz zlikwidowano. Jest własnością Nadleśnictwa Krzyż.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 17. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Lubcz Wielki

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Łokacz Wielki

Stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Łokacz Wielki, pochodzi z końca XIX wieku. Obecnie wykorzystywany jest jako cmentarz komunalny Miasta Krzyż Wielkopolski. Najstarsza mogiła pochodzi z roku 1899. Cmentarz jest własnością gminną.

Rysunek 18. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Łokacz Wielki

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Pestkownica (Pustkowie)

Nieczynny, stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Pestkownica (Pustkowie) pochodzi z 2 połowy XIX wieku. Obecnie jest zaniedbany i zarośnięty. Najstarszy nagrobek pochodzi z roku 1884. Jest własnością Nadleśnictwa Krzyż.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 19. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Pestkownica (Pustkowie)

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Rzeczyn

Stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Rzeczyn pochodzi z połowy XIX wieku. Obecnie jest zaniedbany i zarośnięty. Najstarsza mogiła z datą 1888 r. Zachowany szczątkowo. Własność Nadleśnictwa Krzyż.

Rysunek 20. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Rzeczyn

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Wizany

Stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Wizany pochodzi z połowy XIX wieku. Obecnie jest zaniedbany i zarośnięty. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1879 r. Cmentarz jest własnością gminną.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 21. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Wizany

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Cmentarz ewangelicki w miejscowości Żelichowo

Stary cmentarz ewangelicki, położony w miejscowości Żelichowo pochodzi z połowy XIX wieku. Obecnie jest zaniedbany i zarośnięty, zachowany w stanie szczątkowym. Najstarszy nagrobek pochodzi z 1888 r. Własność Nadleśnictwa Krzyż.

Rysunek 22. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Żelichowo

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Stopnie wodne Drawsko nr 21 oraz Krzyż nr 22

Istotnym elementem dziedzictwa kulturowego Gminy jest droga wodna Wisła-Odra, stanowiąca szlak żeglugi śródlądowej łączący Wisłę z Odrą. Stanowi on fragment międzynarodowej drogi wodnej E70, łączącej Antwerpię w Belgii z Kłajpedą na Litwie. Na obszarze Gminy Krzyż Wielkopolski szlak ten biegnie rzeką Noteć. Koncepcja połączenia wodnego dorzecza Wisły i Odry sięga już połowy XVI w., kiedy to ówczesni mieszkańcy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

zauważyli, że różnica odległości między tymi działami wodnymi w okolicy Bydgoszczy wynosi zaledwie ok. 11 km. Pierwsze projekty zaczęły pojawiać się w II poł. XVIII w., jednak ich realizacja została przerwana przez rozbiory Polski. Następnie projektem zainteresował się król pruski Fryderyk II, gdyż zdobyte terytorium Polski leżało wówczas w Królestwie Pruskim i kanał mógł połączyć nowe ziemie, a przede wszystkim mógł służyć jako droga zaopatrzenia armii pruskiej. Pierwszy odcinek ukończony został w 1774 r. Z powodu szybko następującego pogorszenia się stanu technicznego już na przełomie XVIII i XIX w. przeprowadzono pierwszą większą przebudowę. Przyniosła ona oczekiwany efekt i kanał spełniał swoje funkcje żeglugowe przez następne dziesiątki lat. Wraz z postępem technicznym i gospodarczym szlaki wodne zaczęły zyskiwać na znaczeniu, jako tanie sposoby transportu dużych ładunków na znaczne odległości. Doprowadziło to do szeregu licznych inwestycji przebudowujących kanał i drogę wodną w okresie II poł. XIX wieku. Skanalizowano wtedy Dolną Notec, wyprostowano bieg rzeki i zmodernizowano wiele śluz.

Na początku XX w. rozpoczęto kolejną rozbudowę drogi wodnej, aby stała się ona dostępna dla większych jednostek. Wtedy też przypadł okres szczytowy transportu ilości przewożonych na niej towarów. Po I wojnie światowej przez drogę wodną wytyczona została granica polsko-niemiecka. Spowodowało to, że przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego jej znaczenie malało, gdyż obsługiwały ją dwie załogi – po południowej stronie polska, a po północnej niemiecka, co zazwyczaj prowadziło do nieporozumień. Po zakończeniu II wojny światowej droga wodna znalazła się w całości w granicach Polski, jednak z powodu rozwoju transportu samochodowego i kolejowego transport na niej z roku na rok malał, aż zanikł praktycznie całkowicie w II poł. XX w.

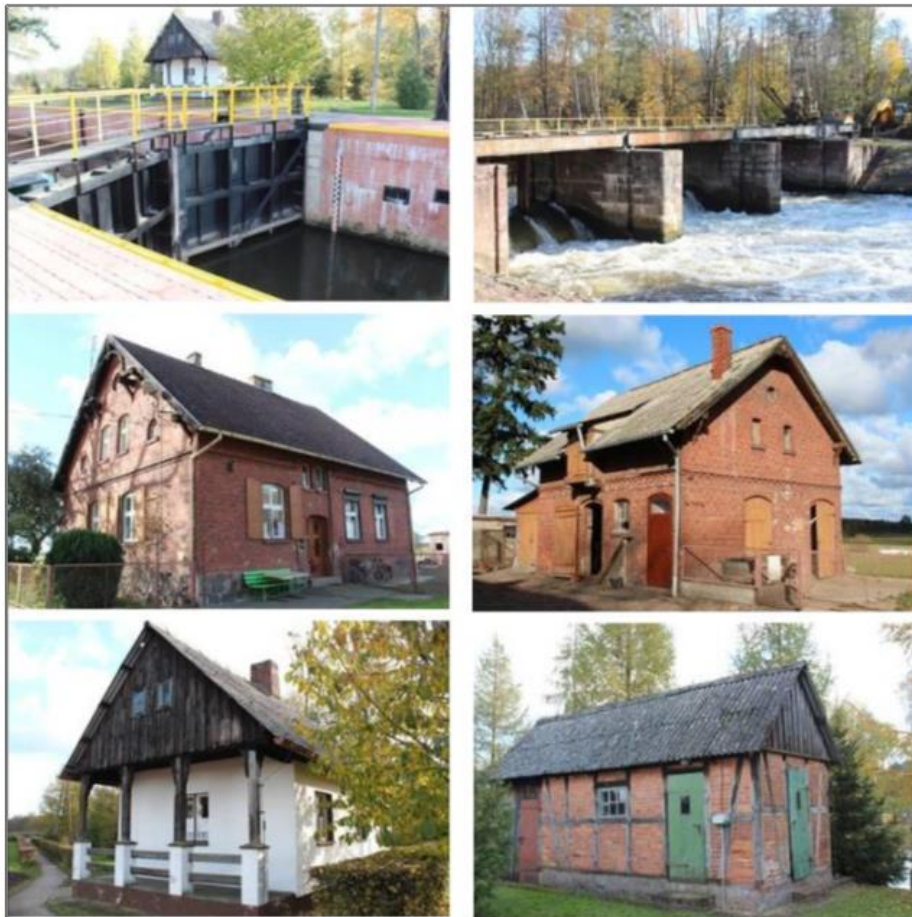
Od początku obecnego wieku droga wodna zaczęła zyskiwać jednak znaczenie turystyczne z powodu prowadzonych działań mających rozbudować infrastrukturę turystyczną. Kanał oraz liczne obiekty infrastruktury drogi wodnej zostały wpisane do rejestru zabytków. Obecnie droga wodna Wisła-Odra, z powodu swojej historii, ale także z walorów przyrodniczych, stanowi chętnie odwiedzany obiekt turystyczny.

Stopnie wodne „Drawsko nr 21” i „Krzyż nr 22” powstały odpowiednio w roku 1898 i 1913, w ramach modernizacji drogi wodnej Wisła-Odra, a dokładnie podczas kanalizacji rzeki Noteci. Składają się ze śluzy komorowej, jazu, przepławki, budynków mieszkalnych dla śluzowego i gospodarczych. W zespole stopnia wodnego „Drawsko nr 21” dodatkowo na tamie rozdzielczej wzniesiony został budynek administracyjny razem z budynkiem techniczno-magazynowym. Obie śluzy są śluzami komorowymi konstrukcji ciężkiej, wykonanej z betonu oraz licowanej cegłą klinkierową. Dwuskrzydłowe wrota wsporne są konstrukcji stalowej, pokryte jednostronnie blachą stalową. Otwieranie i zamykanie wrót oraz napełnianie i opróżnienie komory odbywa się ręcznie, poprzez kanały obiegowe, które znajdują

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

się w konstrukcji głów śluz. Do piętrzenia wody i przepuszczania wielkich wód płynących ze zlewni rzeki wykorzystywany jest trójprzęsłowy jaz na górnym stanowisku, gdzie jedno przesło przystosowane jest do prowadzenia żeglugi. Przczółki filary i próg jazu wykonano z betonu i obmurowano okładziną ceglana i kamienną. Nad przczółkami i filarami znajduje się most jazowy, który wykorzystywany jest do zakładania i usuwania zasuw oraz stawiania słupów. Przez most poprowadzone jest torowisko, po którym porusza się mały żurawik. Do dzisiaj zachowały się one w stanie bardzo dobrym i posiadając zachowane wartości historyczno-techniczne, są ważnymi obiektami w krajobrazie kulturowym drogi wodnej Wisła-Odra na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski.

Rysunek 23. Stopień wodny „Drawsko nr 21” wraz z zabudową

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Rysunek 24. Stopień wodny „Krzyż nr 22” wraz z zabudową

Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego – analiza szans i zagrożeń

Zachowane obiekty zabytkowe na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski są zróżnicowane pod względem architektonicznym, a także pod względem sposobu użytkowania i stanu zachowania. Analiza stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony na terenie Gminy doprowadziła do rozpoznania następujących czynników determinujących jej dalszy rozwój.

W tabeli poniżej zestawiono mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia. Zdiagnozowane mocne strony oraz szanse dają możliwość dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego regionu z uwzględnieniem wartości historycznych i kulturowych tego obszaru. Należy jednak zwrócić uwagę na występujące nadal słabe strony w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a także na potencjalne zagrożenia, które mogą powodować negatywne skutki dla ochrony obiektów i obszarów zabytkowych zlokalizowanych w granicach Gminy Krzyż Wielkopolski.

Tabela 3. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Krzyż Wielkopolski

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> Zachowane liczne zabytki (w tym najważniejszy: układ urbanistyczny osady i stacji kolejowej). Wykorzystanie obiektów zabytkowych do rozwoju atrakcji turystycznych. Promocja historii i dziedzictwa kulturowego na stronie internetowej Gminy. Dobre położenie komunikacyjne zapewniające możliwości rozwoju turystyki. Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w Strategii Rozwoju Gminy Krzyż Wielkopolski. Przebiegający przez Gminę międzynarodowy szlak rowerowy Euro Route R1. Występowanie obszarów chronionych w granicy Gminy. 	<ul style="list-style-type: none"> Niewystarczające środki na renowację zabytkowych obiektów. Brak kultywowania dziedzictwa i kultury niematerialnej. Zły stan zachowania części obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> Rosnąca świadomość mieszkańców nt. znaczenia krajobrazu kulturowego i obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego. Wzrost roli mediów w popularyzowaniu tematów historycznych oraz tematów dotyczących zabytków i ich ochrony. Możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków 	<ul style="list-style-type: none"> Ryzyko wystąpienia negatywnych zdarzeń losowych mogących uszkodzić lub zniszczyć obiekty zabytkowe. Brak możliwości podjęcia prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach stanowiących dziedzictwo kulturalne będących własnością prywatną. Trudności w pozyskiwaniu środków zewnętrznych, głównie przez prywatnych właścicieli. Samowolne działania na zabytkach.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

finansowych pochodzących z różnych źródeł. • Możliwość rewaloryzacji znaczącej części obiektów zabytkowych z wykorzystaniem środków krajowych i dotacji unijnych. • Prowadzenie badań archeologicznych.	• Migracje mieszkańców i zatracanie lokalnej kultury.
---	---

Źródło: Opracowanie własne

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety programu opieki nad zabytkami

Po przeprowadzeniu analizy określono priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027. Celem podjęcia wieloletnich i kompleksowych działań jest poprawa stanu obiektów zabytkowych, ale także ochrona dziedzictwa kulturowego i budowanie tożsamości regionalnej, jak również promowanie dotychczasowego dorobku lokalnej społeczności wśród mieszkańców Gminy Krzyż Wielkopolski i turystów.

W ramach przedmiotowego Programu wyznaczono następujące priorytety:

- **Priorytet I.** Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Krzyż Wielkopolski.
- **Priorytet II.** Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.
- **Priorytet III.** Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości.

7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wytyczono poszczególne zadania do realizacji.

Tabela 4. Kierunki działań oraz zadania przyjęte przez Gminę Krzyż Wielkopolski – priorytet I

Priorytet I. Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Krzyż Wielkopolski		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków. • Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym parków, cmentarzy, obszarów nieczynnych cmentarzy). • Prace porządkowo-renowacyjne na zabytkowych cmentarzach stanowiących własność Gminy. • Realizacja zadań w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Remont budynku Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Krzyżu Wielkopolskim oraz 	2024-2027

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Priorytet I. Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Krzyż Wielkopolski		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
	Renowacja elewacji oraz dachu budynku Urzędu Miejskiego).	
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	<ul style="list-style-type: none"> Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: parkach, cmentarzy, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp. Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych. Umieszczanie tablic informacyjnych na zabytkach. Projektowanie nowych szlaków turystycznych, tworzenie sieci tras turystyki krajobrazowej i kwalifikowanej oraz zaplecza obsługi ruchu turystycznego z uwzględnieniem walorów zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych PnZOF, wspieranie rozwoju bazy wypoczynkowej na terenach wiejskich, w szczególności agroturystyki. 	2024-2027
Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytków	<ul style="list-style-type: none"> Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenie bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną. Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparty na miejscowych tradycjach. 	2024-2027
Podejmowanie działań zapobiegawczych i przygotowawczych do ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	<ul style="list-style-type: none"> Coroczna aktualizacja „Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Miasta i Gminy Krzyż Wielkopolski”. 	2024-2027

Źródło: Opracowanie własne

Tabela 5. Kierunki działań oraz zadania przyjęte przez Gminę Krzyż Wielkopolski – priorytet II

Priorytet II. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. 	2024-2027

Źródło: Opracowanie własne

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Tabela 6. Kierunki działań oraz zadania przyjęte przez Gminę Krzyż Wielkopolski – priorytet III

Priorytet III. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • Udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej Gminy. • Utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego. • Opracowanie mapy zabytków znajdujących się na terenie Gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego. 	2024-2027
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego. • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych. 	2024-2027
Specjalistyczne rozpoznawanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	<ul style="list-style-type: none"> • Weryfikacja obiektów wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków pod kątem zgodności ze stanem faktycznym. • Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów wpisanych do ewidencji zabytków. • Opracowanie gminnej ewidencji zabytków archeologicznych. 	2024-2027
Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego. • Tworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej. 	2024-2027

Źródło: Opracowanie własne

Zadania określone przez Gminę Krzyż Wielkopolski planowane są do realizacji w sposób ciągły w okresie obowiązywania Programu, tj. w latach 2024-2027. Będą one finansowane głównie ze środków własnych, budżetu Gminy Krzyż Wielkopolski, a w miarę możliwości uzyskania wsparcia z zewnątrz, również ze środków zewnętrznych, w tym funduszy europejskich. Planowane zadania Gminy Krzyż Wielkopolski związane z poprawą stanu zabytków przedstawiono w poniższej tabeli.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Tabela 7. Zadania inwestycyjne planowane przez Gminę Krzyż Wielkopolski związane z poprawą stanu zabytków

Zadanie	Szacunkowy koszt	Termin realizacji
Remont budynku Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Krzyżu Wielkopolskim, ul. Sienkiewicza 1, dz. nr 725	1 000 000,00 zł	2024-2027
Renowacja elewacji oraz dachu budynku Urzędu Miejskiego	408 200,00 zł	2024-2027

Źródło: Urząd Miejski w Krzyżu Wielkopolskim

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- a) **instrumentów prawnych** – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków obiektów będących własnością Gminy Krzyż Wielkopolski, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- b) **instrumentów finansowych** – obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością Gminy Krzyż Wielkopolski, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- c) **instrumentów koordynacji** – obejmujących między innymi realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- d) **instrumentów społecznych** – obejmujących m.in. działania edukacyjne i promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- e) **instrumentów kontrolnych** – obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program opieki nad zabytkami, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przedstawiony Radzie Miejskiej, w celu przyjęcia go uchwałą (zgodnie z pkt 3 art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Program opracowywany jest

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Burmistrz jest odpowiedzialny za sporządzanie co dwa lata sprawozdań z realizacji zadań Programu i przedstawienie ich Radzie Miejskiej.

Głównym odbiorcą niniejszego Programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców Gminy Krzyż Wielkopolski. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad nimi oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

W poniższej tabeli przedstawiono przykładowe kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu.

Tabela 8. Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu

Nazwa priorytetu	Wskaźniki
Priorytet I Ochrona dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego	<ul style="list-style-type: none"> • Poziom wydatków budżetu Gminy na ochronę opiekę nad zabytkami. • Wartość finansowa wykonanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach. • Liczba obiektów, w obrębie których przeprowadzono prace remontowo-konserwatorskie. • Wartość pozyskanych środków z źródeł zewnętrznych. • Powierzchnia, na której dokonano rewaloryzacji. • Koszty bieżących prac porządkowych. • Ilość zamieszczonych nowych tablic informacyjnych na zabytkach. • Liczba zadań zrealizowanych we współpracy z powiatowym urzędem pracy. • Liczba wspartych gospodarstw agroturystycznych.
Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które zostały sporządzone przez Gminę Krzyż Wielkopolski.
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	<ul style="list-style-type: none"> • Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw. • Liczba przeprowadzonych dodatkowych zajęć szkolnych o tematyce historycznej i kulturowej. • Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników). • Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej. • Liczba obiektów wpisanych i wykreślonych z wojewódzkiego rejestru zabytków i/lub wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Źródło: Opracowanie własne

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Art. 71 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, iż w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Ponadto sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Zgodnie z art. 73 ustawy podmioty będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające zabytek w trwałym zarządzie albo będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, mogą ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Z kolei zgodnie z art. 74 ustawy dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- 1) ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister;
- 2) wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa jest udzielana ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Zgodnie z art. 81 w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Poniżej przedstawiono możliwe źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych. Zasadne jest sprawdzenie możliwości ubiegania się o wsparcie w instytucjach każdorazowo przed złożeniem wniosku o dotację.

Istnieje możliwość finansowania zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami z następujących źródeł:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

- Rady Miejskiej (budżet Gminy Krzyż Wielkopolski);
- Rady Powiatu (budżet powiatu);
- Sejmiku Województwa (budżet województwa);
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda);
- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego) oraz innych ministrów;
- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Środków Unii Europejskiej i innych środków pomocowych (m.in. PROW na lata 2021-2027, RPO na lata 2021-2027);
- Funduszu Kościelnego w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wewnątrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

11. Załączniki

Załącznik 1. Wykaz kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu Miasta i Gminy Krzyż Wielkopolski włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Załącznik nr 1. Wykaz kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu Miasta i Gminy Krzyż Wielkopolski

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
Bielice Nowe	Bielice Nowe 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł XIX w.	-	-
Brzegi	Brzegi 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł XIX w.	A-645	06.01.1990
	Brzegi 30 64-761 Krzyż Wielkopolski	Szkoła, ob. kościół fil., mieszkanie	2 poł. XIX w.	-	-
	Brzegi 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Budynek gospodarczy w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Brzegi 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Brzegi 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Brzegi 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Brzegi 16	Dom	3 ćw. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Brzegi 25 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
Huta Szklana	Huta Szklana 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, fil. p.w. MB Częstochowskiej	1774 r.	A-1602	11.09.1974
	Huta Szklana 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł. XIX w.	A-649	06.01.1990
	Huta Szklana 16/17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	1908 r.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Huta Szklana 20/21 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 23/24 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 29 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	1896 r.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
Huta Szklana 31	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 35 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 38 64-761 Krzyż Wielkopolski	Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 42/43 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 47/48 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 49 64-761 Krzyż Wielkopolski	Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 55 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 60	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski	Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 62 64-761 Krzyż Wielkopolski	Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 69/70 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek gospodarczy w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 76 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 77 64-761 Krzyż Wielkopolski	Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1923 r.	-	-
	Huta Szklana 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 25 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 39/40 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
Huta Szklana 44/45	Dom	k. XIX w.	-	-	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Huta Szklana 52/53 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 54 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 56/57 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 58 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 63 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 71 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 72 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 78 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Huta Szklana 85 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	Huta Szklana 86 64-761 Krzyż Wielkopolski	Młyn	1893 r.	-	-
Kućnica Żelichowska	Kućnica Żelichowska 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł XIX w.	-	-
	Kućnica Żelichowska 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	pocz. XX w.	A-643	06.10.1989
	Kućnica Żelichowska 32 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kościół fil. p.w. Serca Jezusowego	2 poł. XIX w.	-	-
		Cmentarz przykościelny w zespole kościoła p.w. Serca Jezusowego	2 poł. XIX w.	A-644	06.10.1989
	Kućnica Żelichowska 34 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek mieszkalno- gospodarczy w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Budynek inwentarski	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Kućnica Żelichowska 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Kućnica Żelichowska 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
Kućnica Żelichowska 10	Dom	pocz. XX w.	-	-	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Kuźnica Żelichowska 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 14 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 37 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 40 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1938 r.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 42 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	poł. XIX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 44 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	Kuźnica Żelichowska 52 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 63 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Kuźnica Żelichowska 36 64-761 Krzyż Wielkopolski	Młyn, ob. dom	ok. poł. XIX w.	-	-
		Budynek gospodarczy w zespole młyna	pocz. XX w.	-	-
Lubcz Mały	Lubcz Mały 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł. XIX w.	A-646	06.01.1990
	Lubcz Mały 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kościół fil. p.w. św. Stanisława BM	k. XIX w.	-	-
	Lubcz Mały 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
Lubcz Mały 7/8	Dom ze świetlicą, ob. dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stajnia w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 16 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Chlew w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 10 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 14 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek inwentarski	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 45 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Mały 46	Dom	pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Lubcz Mały 47 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
Lubcz Wielki	Lubcz Wielki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	pocz. XIX w.	A-648	27.10.1989
		Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek gospodarczy w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 8 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Chlewnia w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Lubcz Wielki 10 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	1909 r.	-	-
		Obora w zagrodzie	1937 r.	-	-
	Lubcz Wielki 34	Dom w zagrodzie	Pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	1 ćw. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Lubcz Wielki 36 64-761 Krzyż Wielkopolski	Stodoła w zagrodzie	4 ćw. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 37 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Lubcz Wielki 54 64-761 Krzyż Wielkopolski	Budynek gospodarczy w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 63 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1928 r.	-	-
	Lubcz Wielki 18 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 25 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 28/29	Dom	pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Lubcz Wielki 39 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 41 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 55 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Lubcz Wielki 57 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. poł. XIX w.	-	-
	Lubcz Wielki 60 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 poł. XIX w.	-	-
	Lubcz Wielki 48 64-761 Krzyż Wielkopolski	ZESPÓŁ STOPNIA WODNEGO „DRAWSKO NR 21” w skład którego wchodzi: śluza komorowa, jaz z przepławką dla ryb, dom mieszkalny (dom służowego), budynek gospodarczy	1884-1898 r.	A-578	15.01.2008
Łokacz Mały	Łokacz Mały Ul. Mickiewicza 1	Budynek nadleśnictwa	pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Łokacz Mały Ul. Konopnickiej 1	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	64-761 Krzyż Wielkopolski	Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Mały Ul. Konopnickiej 6	Dom w zagrodzie	1 ćw. XX w.	-	-
	64-761 Krzyż Wielkopolski	Obora w zagrodzie	1940 r.	-	-
	Łokacz Mały Ul. Konopnickiej 18/18 a	Dom	pocz. XX w.	-	-
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Łokacz Mały Ul. Konopnickiej 12/13	Dom	pocz. XX w.	-	-
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Łokacz Mały Ul. Mickiewicza 24	Dom	pocz. XX w.	-	-
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Łokacz Mały Ul. Mickiewicza 27	Dom	pocz. XX w.	-	-
	64-761 Krzyż Wielkopolski				

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
Łokacz Wielki	Łokacz Wielki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski, ob. komunalny	poł. XIX w.	-	-
	Łokacz Wielki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	pocz. XIX w.	-	-
	Łokacz Wielki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł. XIX w.	-	-
	Łokacz Wielki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski, ob. komunalny ³	k. XIX w.	A-640	16.10.1989
	Łokacz Wielki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kaplica w zespole cmentarza ewangelicko- augsburskiego, ob. komunalnego	XIX/XX w.	A-640	16.10.1989
	Łokacz Wielki 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 7/8 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	3 ćw. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
Łokacz Wielki 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-	

³ Nazwa wg wpisu do rejestru zabytków: Cmentarz ewangelicki Łokacz Drawski

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	Łokacz Wielki 11/12 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 20 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 21 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 33 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	poł. XIX w.	-	-
	Łokacz Wielki 46 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Łokacz Wielki 47 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
Pestkownica	Pestkownica 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski ⁴	2 poł. XIX w.	A-641	16.10.1989

⁴ Nazwa wg wpisu do rejestru zabytków: Cmentarz ewangelicki Pustkowie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
Pilsko	Pilsko 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko-augsburski	poł. XIX w.	-	-
Przesieki	Przesieki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz przykościelny (kościół rozebrany)	poł. XIX w.	-	-
	Przesieki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko-augsburski	poł. XIX w.	-	-
	Przesieki 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko-augsburski	2 poł. XIX w.	-	-
	Przesieki 12 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek gospodarczy w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Przesieki 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Przesieki 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Przesieki 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Przesieki 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
Rzeczyn	Rzeczyn 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski ⁵	poł. XIX w.	A-642	16.10.1989
Stefanowo	Stefanowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł. XIX w.	-	-
Wizany	Wizany 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł. XIX w.	A-650	06.01.1990
	Wizany 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	1912 r.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Wizany 6/7 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Wizany 8/9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	1931 r.	-	-
		Obora w zagrodzie	I. 30 XX w.	-	-
	Wizany 10	Budynek inwentarski w zagrodzie	I. 30 XX w.	-	-
		Dom w zagrodzie	I. 30 XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	I. 30 XX w.	-	-

⁵ Nazwa wg wpisu do rejestru zabytków: Cmentarz ewangelicki Rzeczyn

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski	Stodoła w zagrodzie	I. 30 XX w.	-	-
	Wizany 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	I. 20 XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	I. 20 XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	I. 20 XX w.	-	-
	Wizany 14 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	1928 r.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Wizany 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	1909 r.	-	-
	Wizany 18 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Wizany 20 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	1890 r.	-	-
		Obora w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Wizany 21 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Obora w zagrodzie	1913 r.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	Wizany 23 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Wizany 24 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Wizany 29 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
		Stodoła w zagrodzie	k. XIX w.	-	-
	Wizany 31 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
		Budynek inwentarski w zagrodzie	pocz. XX w.	-	-
	Wizany 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Wizany 3/4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
Wizany 30 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-	
Wizany 46 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-	
Zacisze	Zacisze	Cmentarz ewangelicko- augsburski ⁶	1 poł. XIX w.	A-639	16.10.1989

⁶ Nazwa wg wpisu do rejestru zabytków: Cmentarz ewangelicki Blekoty

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Zacisze 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dwór	1 ćw. XX w.	-	-
Zwierzyniec	Zwierzyniec 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Karczma, ob. dom	2 poł. XIX w.	-	-
Żelichowo	Żelichowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki, par. p.w. Narodzenia NMP	1934 r.	-	-
	Żelichowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	1900 r.	-	-
	Żelichowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	1920 r.	-	-
	Żelichowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	poł. XIX w.	A-647	06.01.1990
	Żelichowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Cmentarz ewangelicko- augsburski	2 poł. XIX w.	-	-
	Żelichowo 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Rządcówka w zespole folwarcznym	3 ćw. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	Żelichowo 68 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom robotników folwarcznych w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	-	-
	Żelichowo 71 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom robotników folwarcznych w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	-	-
	Żelichowo 64-761 Krzyż Wielkopolski	Magazyn zbożowy, ob. budynek mieszkalno-administracyjny w zespole folwarcznym	XIX/XX w.	-	-
	Żelichowo 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Żelichowo 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. poł. XIX w.	-	-
	Żelichowo 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. poł. XIX w.	-	-
	Żelichowo 7 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1770 r.	-	-
	Żelichowo 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Żelichowo 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	2 poł. XIX w.	-	-
	Żelichowo 16	Dom	k. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	Żelichowo 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Żelichowo 18 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Żelichowo 20 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Żelichowo 21 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	Żelichowo 23 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	Żelichowo 29 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1908 r.	-	-
	Żelichowo 32 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1801 r.	-	-
	Żelichowo 34 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1927 r.	-	-
	Żelichowo 35 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	2 poł. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	Żelichowo 40 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	2 poł. XIX w.	-	-
Miasto Krzyż Wielkopolski	ul. Poznańska 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kościół par. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	1936 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 64-761 Krzyż Wielkopolski	Kościół ewangelicki, ob. par. rzymskokatolicka p.w. św. Antoniego	1882 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Szkoła	1910-1920 r.	-	-
	ul. Sienkiewicza 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Szkoła	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wybickiego 18 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Przedszkole, ob. dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Daszyńskiego 42 64-761 Krzyż Wielkopolski	Sala gimnastyczna	k. XIX w.	-	-
	ul. Jana Pawła II 3 (dawna ul. Walki Młodych) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Poczta	pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Wojska Polskiego 109 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dworzec kolejowy	2 poł. XIX w.	-	-
	ul. Rejtana 64-761 Krzyż Wielkopolski	Wieża ciśnień	ok. 1909 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 73 64-761 Krzyż Wielkopolski	Zespół opieki zdrowotnej	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Daszyńskiego 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 7 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. 1920 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Daszyńskiego 10 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Daszyńskiego 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 21 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 30 XX w.	-	-
	ul. Daszyńskiego 22 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 30 XX w.	-	-
	ul. Daszyńskiego 36 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 43 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Daszyńskiego 44 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Drowska 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Willa	I. 30 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 9	Dom	I. 20 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Kościuszki 12/13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Kościuszki 14/15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Kościuszki 20 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Kościuszki 22 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 30 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 37/38 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 39 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 30 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 45/46 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Kościuszki 47 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Kościuszki 48 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Kościuszki 49 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 52 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 53 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 54 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Kościuszki 55 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Krótka 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Krótka 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Krótka 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Krótka 4	Dom	1900-1910 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Krótka 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Krótka 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Krótka 7 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Krótka 8 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Zachodnia 1 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Zachodnia 2 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Zachodnia 4 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	3 ćw. XIX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Zachodnia 16/17 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Zachodnia 19 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Zachodnia 20 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Zachodnia 28 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Zachodnia 29 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Zachodnia 41 (dawna ul. Marchlewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Mickiewicza 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1912 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 10 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 15 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 19	Dom	1914 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Mickiewicza 20 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 28 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 48 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 49 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 51 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 52/53 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	XIX/XX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 57 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Mickiewicza 61 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Mickiewicza 63 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Poznańska 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1915 r.	-	-
	ul. Poznańska 9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Poznańska 10 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Poznańska 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1912 r.	-	-
	ul. Poznańska 12 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom, ob. plebania	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Poznańska 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Poznańska 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Poznańska 18 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Poznańska 19 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Poznańska 20	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Poznańska 39 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20/30 XX w.	-	-
	ul. Poznańska 53 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1914 r.	-	-
	ul. Poznańska 57 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1914 r.	-	-
	ul. Plac Zwycięstwa 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Plac Zwycięstwa 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 30 XX w.	-	-
	ul. Plac Zwycięstwa 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1915 r.	-	-
	ul. Rejtana 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Rejtana 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Rejtana 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Reymonta 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Reymonta 9 A 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1913 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Sikorskiego 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 6 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 7 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 8 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Sikorskiego 11	Dom	Pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Sikorskiego 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Staszica 2/3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	Ok. 1920 r.	-	-
	ul. Staszica 11 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Staszica 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Staszica 14 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Staszica 16 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Staszica 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Staszica 21 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910 r.	-	-
	ul. Staszica 22 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Staszica 25 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Staszica 27 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. 1910-1920 r.	-	-
	ul. Staszica 31 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Staszica 36 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Staszica 39 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Staszica 40 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Staszica 43 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zespole domu	1911 r.	-	-
		Budynek gospodarczy w zespole domu	1911 r.	-	-
	ul. Staszica 46 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom w zespole domu	1911 r.	-	-
		Budynek gospodarczy w zespole domu	1911 r.	-	-
	ul. Staszica 47 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wybickiego 3	Dom	pocz. XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	(dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Wybickiego 4/5 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Wybickiego 6/7 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wybickiego 8/9 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wybickiego 10 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. 1920 r.	-	-
	ul. Wybickiego 12 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wybickiego 14	Dom	I. 20/30 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	(dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Wybickiego 16 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Wybickiego 17 (dawna ul. Świerczewskiego) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20/30 XX w.	-	-
	ul. Tartak 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	XIX/XX w.	-	-
	ul. Jana Pawła II 1 (dawna ul. Walki Młodych) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1912 r.	-	-
	ul. Jana Pawła II 4 (dawna ul. Walki Młodych) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Jana Pawła II 5 (dawna ul. Walki Młodych)	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Jana Pawła II 5 A (dawna ul. Walki Młodych) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Jana Pawła II 6 (dawna ul. Walki Młodych) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Jana Pawła II 7 (dawna ul. Walki Młodych) 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 1 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 2 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 3 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 4 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Wojska Polskiego 5 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 8 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 9 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	k. XIX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 10 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 12 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 13 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 14 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom, ob. Urząd Miejski	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 16 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Wojska Polskiego 16 A 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 17 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 18 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 22 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 23 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 24 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 27 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 28	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Wojska Polskiego 29 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 46 64-761 Krzyż Wielkopolski	Rzeźnia, ob. budynek nieużytkowy	1901 r.	-	
	ul. Wojska Polskiego 51/52 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1 ćw. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 54 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 74 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	pocz. XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 76 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 84 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	ul. Wojska Polskiego 85 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 86 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 87 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 88 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 89 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	I. 20 XX w.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 92 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. 1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 93 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. 1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 94	Dom	I. 20 XX w.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski				
	ul. Wojska Polskiego 99 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	ok. 1900 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 103 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 104 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 105 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 106 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1900-1910 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 107 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-
	ul. Wojska Polskiego 108 64-761 Krzyż Wielkopolski	Dom	1910-1920 r.	-	-

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Miejscowość	Adres	Nazwa obiektu	Czas powstania	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru
	64-761 Krzyż Wielkopolski	ZESPÓŁ STOPNIA WODNEGO „KRZYŻ NR 22” w skład którego wchodzi: śluza komorowa, jaz z przepławką dla ryb, dom mieszkalny (dom służowego), budynek gospodarczy	1913-1918 r.	586/Wlkp/A	15.01.2008

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2024-2027

Spis tabel, rysunków

Tabela 1. Zasoby archeologicznego dziedzictwa kulturowego	41
Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie Gminy Krzyż Wielkopolski wpisanych do rejestru zabytków	47
Tabela 3. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Krzyż Wielkopolski	69
Tabela 4. Kierunki działań oraz zadania przyjęte przez Gminę Krzyż Wielkopolski – priorytet I	70
Tabela 5. Kierunki działań oraz zadania przyjęte przez Gminę Krzyż Wielkopolski – priorytet II	71
Tabela 6. Kierunki działań oraz zadania przyjęte przez Gminę Krzyż Wielkopolski – priorytet III	72
Tabela 7. Zadania inwestycyjne planowane przez Gminę Krzyż Wielkopolski związane z poprawą stanu zabytków	73
Tabela 8. Kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu	74
Rysunek 1. Położenie Gminy Krzyż Wielkopolski na tle powiatu czarnkowsko-trzcianieckiego i województwa wielkopolskiego	31
Rysunek 2. Herb Gminy Krzyż Wielkopolski	34
Rysunek 3. Zabudowa kolejowa przy ul. Rejtana w Krzyżu Wielkopolskim	53
Rysunek 4. Zabudowa kolejowa przy ul. Krótkiej w Krzyżu Wielkopolskim	54
Rysunek 5. Dworzec kolejowy w Krzyżu Wielkopolskim	55
Rysunek 6. Wieża ciśnień przy ul. Rejtana w Krzyżu Wielkopolskim	56
Rysunek 7. Kościół p.w. św. Antoniego Padewskiego w Krzyżu Wielkopolskim	57
Rysunek 8. Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Krzyżu Wielkopolskim	57
Rysunek 9. Budynek poczty w Krzyżu Wielkopolskim	58
Rysunek 10. Kościół ewangelicki p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Hucie Szklanej	59
Rysunek 11. Cmentarz ewangelicko-augsburski w Blekotach (Zacisze)	59
Rysunek 12. Cmentarz ewangelicko-augsburski w Brzegach	60
Rysunek 13. Cmentarz ewangelicko-augsburski w Hucie Szklanej	60
Rysunek 14. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat. w Kuźnicy Żelichowskiej	61
Rysunek 15. Cmentarz ewangelicki, ob. rzym.-kat. w Kuźnicy Żelichowskiej	61
Rysunek 16. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Lubcz Mały	62
Rysunek 17. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Lubcz Wielki	63
Rysunek 18. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Łokacz Wielki	63
Rysunek 19. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Pestkownica (Pustkowie)	64
Rysunek 20. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Rzeczyn	64
Rysunek 21. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Wizany	65
Rysunek 22. Cmentarz ewangelicki w miejscowości Żelichowo	65
Rysunek 23. Stopień wodny „Drawsko nr 21” wraz z zabudową	67
Rysunek 24. Stopień wodny „Krzyż nr 22” wraz z zabudową	68